

سنجش سرمایه اجتماعی و سطح بندی آن در طبقات مختلف مناطق ۱۴ گانه شهر اصفهان در سال ۹۱-۱۳۹۰^۱

دکتر وحید قاسمی^۲، سحر فائق^۳، آرمن امیر^۴

چکیده

مفهوم سرمایه اجتماعی، یک مفهوم فرا رشته ای است که طی پانزده سال اخیر مورد توجه بسیاری از شاخه های علوم انسانی قرار گرفته است. این مفهوم به طور کلی بر روابط میان انسان ها تمرکز دارد. ادبیات سرمایه اجتماعی، تا به حال، علاوه بر طراحی نظری این مفهوم، در پی آن بوده که اهمیت این روابط را به لحاظ تجربی نیز به اثبات رساند.

در راستای مطرح شدن مفهوم سرمایه اجتماعی شیوه های برنامه ریزی نیز با رویکرد به مشارکت مردمی و توسعه پایدار با تاکید بر شاخص هایی همچون سنجش سرمایه اجتماعی، پایداری، انعطاف پذیری و مشارکتی بودن شکل گرفته که در آن هر منطقه در اعمال سیاست های اقتصادی همراه با در نظر گرفتن مزیت نسبی دارای آزادی عمل زیادی گردید. یکی از دیدگاه های توسعه که در قالب مفاهیم مطرح شده شکل گرفته است « توسعه همه جانبه شهری» می باشد. بنا بر این، سه شاخص مدنظر پانام (اعتماد، مشارکت و شبکه ها) در رابطه با سنجش سرمایه اجتماعی بر اساس ۱۲ مؤلفه آن در سه طبقه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم از بعد پایگاه اقتصادی و اجتماعی، در این مقاله مورد استفاده و سنجش قرار می گیرد.

روش اجرای پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی بوده و نمونه ۴۰۰ نفر از شهروندان مرد و زن شهر اصفهان در ۱۴ منطقه شهرداری که بین ۲۰ تا ۶۴ سال بوده اند را تشکیل می دهد و نوع نمونه گیری استفاده شده خوشه ای چند مرحله ایی بوده است. یافته های پژوهش نشان می دهد بین مؤلفه ای همکاری، ارزش های زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی بین سه طبقه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم تفاوت معنادار وجود دارد و مابقی مؤلفه ها فاقد تفاوت معنادار می باشد. میزان همکاری، ارزش های زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی و مشارکت اجتماعی در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است ولی میزان انسجام اجتماعی در طبقات محروم بیشتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است. بین متغیر های پیش بینی کننده مؤلفه های سرمایه اجتماعی، بهترین پیش بینی کننده ها، پایگاه اجتماعی (تحصیلات فرد، تحصیلات پدر، تحصیلات مادر) و پایگاه اقتصادی (درآمد خانواده) بوده است. رابطه بین پایگاه اجتماعی و سرمایه اجتماعی معکوس و رابطه بین پایگاه اقتصادی با مؤلفه های سرمایه اجتماعی مستقیم می باشد.

کلید واژه ها: توسعه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی، شبکه های اجتماعی، سرمایه اجتماعی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۲/۱۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۱۲/۱۲

۱- این طرح مورد حمایت مالی و معنوی شهرداری مرکزی اصفهان (معاونت برنامه ریزی، پژوهش و فناوری اطلاعات) به تصویب شورای محترم اسلامی شهر اصفهان قرار گرفت.

۲- دکترای جامعه شناسی، دانشیار و عضو هیأت علمی و مدیر گروه جامعه شناسی دانشگاه اصفهان

۳- دانشجوی دکترای جامعه شناسی نظری - فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران - عضو باشگاه نخبگان و پژوهشگران جوان دانشگاه اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان) -

ایران. نویسنده مسئول: s.faeghi@gmail.com Email:

۴- دانشجوی دکترای جامعه شناسی نظری - فرهنگی دانشگاه تهران

مقدمه

توسعه یکی از ابعاد مهم جامعه در حال تغییر است و در حال حاضر حق توسعه به عنوان یکی از انواع حقوق بشر محسوب می شود که شامل برخورداری انسان ها جهت مشارکت در سطوح مختلف جامعه و حق دریافت کمک و بهره مند شدن از مواهب و مزایای توسعه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است، این حق جزو حقوق بشری غیر قابل تفیض است و باید از صفاتی چون پایداری و توازن برخوردار بوده و هدفش رشد استعداد های انسانی باشد. امروزه درکی که از مفهوم توسعه در میان صاحب نظران و حتی مردم عادی وجود دارد اتفاق نظر بر سر مطلوبیت توسعه یافتگی است. گرچه نوع مطلوبیت، جنبه ها و چگونگی رسیدن به آن نزد سیاستگذاران، برنامه ریزان و اندیشمندان حوزه های گوناگون علمی در دوره های زمانی متفاوت بوده است. توسعه دارای ابعاد متعدد است. ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مهم ترین لایه های توسعه را تشکیل می دهند، توسعه اجتماعی و فرهنگی جزء آخرین لایه هایی بود که در فرآیند توسعه در دهه های پایانی قرن بیستم در سطح جهان به آن توجه شد. توسعه اجتماعی فرآیندی است که طی آن قابلیت های بافت اجتماعی جهت مشارکت آگاهانه شهروندان با هدف افزایش کیفیت زندگی و برابری اجتماعی آنان ارتقا یافته و در آن ساختارهای لازم برای تحقق این هدف تدارک دیده می شود. توسعه اجتماعی بر ستون های شهروندی، مشارکت اجتماعی، رفاه اجتماعی و سرمایه های اجتماعی بنا شده است.

نظر به جایگاه ویژه سرمایه ی اجتماعی در مطالعات و بخصوص در حوزه علوم اجتماعی، توجه به کارکردهای این پدیده ها در بررسی بسیاری از مسائل اجتماعی و فرهنگی ضروری است، لذا ناگزیر باید برای حل بحران هایی (تفاوت در فرصت های زندگی، تفاوت در آمدی، تفاوت در پایداری اجتماعی و زیستی، تفاوت در فرهنگ و ...) که جوامع جهان سوم را بیشتر از سایرین در معرض خطر قرار داده، نگرشی جدید به مسائل اجتماعی داشت. در واقع ارتباط میان جنبه های مختلف توسعه بویژه ابعاد فرهنگی و اجتماعی آن، زمینه را برای رشد و تعالی فرد و جامعه فراهم می کند.

عدم توجه به توسعه پایدار و در نظر گرفتن تنها یکی از جنبه های آن که عمدتاً توسعه اقتصاد محور بود، مشکلات متعدد در جوامع گوناگون را از جمله ناپایداری، افزایش شکاف های اقتصادی و اجتماعی، نابرابری قشرهای مختلف اجتماعی در بهره برداری از امتیازات را به ارمغان آورد. به منظور بهبود و ارتقا برنامه های توسعه همه جانبه در سطوح مختلف جهانی، ملی، منطقه ای و حل چالش های مهمی نظیر بیکاری رو به رشد در جوامع، بی ثباتی اجتماعی و فرهنگی، ناکافی بودن مشارکت اجتماعی و نابودی محیط زیست و شهری شدن شتابان و ناهمگون، سران کشورهای جهان در سال ۱۹۹۵ میلادی راهبردهایی را جهت توسعه اجتماعی و فرهنگی اتخاذ کردند (کلانتری، ۱۳۷۹).

بحث از توسعه اجتماعی نتیجه دو بازخورد پیوسته است: ۱) شکست برنامه های توسعه آمرانه، دولت محور، اقتصاد محور، فن سالار بدون مشارکت و حضور جدی مردم به ویژه گروه های هدف برنامه ها، بی توجهی و گاه نفی ارزش های محلی، بومی و حتی ملی، عدم عنایت به ضرورت حفظ ویژگی چند قومی و چند فرهنگی جوامع، تلقی از سنت ها به عنوان کهنه و فاقد کارایی و تلقی از مدرن به معنای مثبت، ضروری، تکاملی و رو به جلو. ۲) جهانی شدن از بالا و پیامدهای منفی سیاست های تعدیل یا انطباق ساختاری و خصوصی سازی بدون توجه به ضعف جامعه مدنی و در نتیجه افزایش شکاف بین طبقات ثروتمند و اکثریت فقرا می باشد (کلانتری، ۱۳۷۹؛ پیران، ۱۳۸۲؛ قاسمی، اسماعیلی و ربیعی، ۱۳۸۵، فائقی، ۱۳۸۸).

در مجموع توسعه اجتماعی ترکیب مفهوم پیچیده سرمایه اجتماعی است، در کلی ترین سطح، سرمایه اجتماعی بیانگر توصیف ویژگی هایی از یک جامعه یا گروه اجتماعی است که ظرفیت سازمان دهی جمعی و داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسائل عمومی را افزایش می دهد (تاجبخش، ۱۳۸۴).

در واقع سرمایه اجتماعی حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی بوده و از طرف دیگر افزایش آن می تواند موجب پایین آمدن جدی سطح هزینه های اداره جامعه و نیز هزینه های عملیاتی سازمان ها گردد (والیس، ۲۰۰۴، ص ۲۶۳).

به منظور سنجش سرمایه اجتماعی رویکردهای متفاوتی وجود دارد، در رویکرد اول واژه کلیدی اعتماد می باشد، به همین دلیل میزان اعتماد و نیز میزان مشارکت افراد در فعالیت های مدنی و انجمن های داوطلبانه مهمترین شاخص های سرمایه اجتماعی اند و رویکرد دومی بر این باور است که به خاطر کیفی بودن سرمایه اجتماعی سنجش آن بسیار دشوار بوده و برای اندازه گیری آن می توان از متغیرهایی چون جنایت، فروپاشی خانواده، میزان طلاق، اعتیاد، خودکشی، طرح ودعاوی و دادخواهی، فرار از پرداخت مالیات، کودک آزاری و غیره استفاده کرد (فوکویاما، ۱۳۷۹).

سرمایه اجتماعی که سبقه ای جامعه شناسانه دارد، به عنوان یک اهرم حساس در دنیایی مدرن که هر روز میزانش سطحی تر و کم عمق تر می شود و انسان ها را به سمت اتم های مجزا سوق می دهد (تمیزه شدن)، می تواند راهگشای بسیاری از هم گسیختگی ها، بی نظمی ها و بی سازمانی ها باشد. بشر امروز بیش از هر چیز نیاز به کنش های متقابل پرمایه در شبکه های اجتماعی و ارتباطاتی وسیع دارد تا بتواند از ساختار شکنی و هنجار شکنی آمیخته با زندگی اجتماعی خود جلوگیری کند یا حداقل روندی معکوس برای آنها تعریف کند (کاظمی، ۱۳۸۷؛ فائق و اسماعیلی، ۱۳۸۹).

«همان طور که از آمارهای گزارش شده در چندین استان ایران بر اساس یافته های تحقیقی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر می آید، میزان شاخص های سرمایه اجتماعی طی سال های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ کاهش یافته است؛ به طوری که میانگین شاخص های گذشت، امانتداری، انصاف، کمک و نوع دوستی، صداقت و پایداری به قول و قرار از ۲۲/۵ درصد (حد زیاد) در سال ۱۳۷۹ به ۱۴/۱ درصد (در حد زیاد) در سال ۱۳۸۲ رسیده است. یعنی در عرض ۳ سال ۱/۵ برابر کاهش یافته است. براین مبنا، پیش بینی می شود اگر با دیدی خوش بینانه شرایط به صورت سال های ذکر شده باقی بماند، در سال ۸۶-۱۳۸۵ این میزان به حدود ۶ درصد (در حد زیاد) کاهش یابد.

همچنین میانگین شاخص هایی نظیر: دورویی، تقلب و کلاهبرداری، تملق و چاپلوسی که همگی مانع از ایجاد اعتماد عمومی و تشکیل سرمایه اجتماعی در سطح جامعه می شود، طی سال های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ در حد زیادی بین افراد جامعه رواج پیدا کرده است. به طوری که میانگین این شاخص ها از ۶۶/۲ درصد (در حد زیاد) در سال ۱۳۷۹ به ۷۱/۹ درصد (در حد زیاد) در سال ۱۳۸۲ افزایش یافته است؛ یعنی در عرض سه سال، بیش از یک برابر افزایش یافته است. براین اساس، پیش بینی می شود اگر شرایط به صورت سال های ذکر شده باقی بماند، در سال ۸۶-۱۳۸۵ این میزان به بیش از ۷۷/۵ درصد افزایش یابد و این نشان دهنده وجود بحران سرمایه اجتماعی در سال های آتی در سطح جامعه است (به نقل از رحمانی و کاوسی، ۱۳۸۷، ص ۶۸).

با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در رسیدن به توسعه همه جانبه بویژه در ابعاد اجتماعی و فرهنگی، توجه به سنجش میزان سرمایه اجتماعی در بین طبقات مختلف و پی بردن به سطح آن جهت برنامه ها و سیاست گذاری های اجتماعی ضروری می باشد.

در گذشته، جوامع بشری نظم سنتی پایداری را تجربه کرده اند. نظام حکومتی، باورها و اعتقادات مذهبی و سبک زندگی افراد کمتر د معرض تغییر و یا شک و تردید قرار می گرفت. در این وضعیت متولیان جامعه با استفاده از ابزارهای متعدد به سادگی می توانستند نظمی را در جامعه حاکم کرده، به مسائل معیشتی و نیازهای اجتماعی مردم پاسخ دهند. با آغاز انقلاب صنعتی و انتشار موج تکنولوژی در غرب و سپس در دیگر نقاط دنیا شاهد پیشرفت های سریع فنی و به موازات آن گسترش آگاهی های عمومی و افزایش سطح انتظارات و توقعات مردم بوده ایم. همین مسأله به بی نظمی ها و اغتشاشات اجتماعی که نسبت مستقیمی با سطح شهر نشینی دارد، دامن زده و اندیشمندان و مسؤولین جامعه را به فکر سامان دادن و به نظم درآوردن جامعه انداخت تا از این رهگذر بتوان بستر لازم مدیریت، جامعه شناسی و ... رشد کرده که سعی در تحلیل وضعیت موجود و ارائه راهکارهای مناسب داشتند. در آغاز موتور محرک پیشرفت جامعه استخراج منابع طبیعی و تراکم سرمایه مادی و در یک کلام رشد اقتصادی تشخیص داده شده و بر افزایش تولیدات و درآمد ملی و تسخیر بیشتر طبیعت با استفاده از ابزار علم و فناوری تأکید شد. لیکن دانشمندان علوم اجتماعی با مقایسه تطبیقی کشورها و بررسی دقیق ساختار اجتماعی جوامع پیشرفته به نوع خاصی از سرمایه پی برند که در پرتو آن،

همکاری، همیاری و مشارکت افراد جهت نیل به منافع مشترک میسر می شود و بدان اصطلاح " سرمایه اجتماعی " اطلاق شد. این شکل سرمایه که از شیوه تعامل بین افراد و وجود هنجارهای مناسب همیاری و همکاری حاصل می شود؛ ریشه در اعتماد متقابل، ارزش های مشترک، وجود بسترهای لازم (محیط های سیاسی- اجتماعی و شبکه های متنوع اجتماعی) جهت مشارکت های فعالانه همه آحاد جامعه دارد. کشورهای پیشرفته صنعتی هم اکنون در کنار سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی، در برنامه ریزی های کلان سالانه خود جهت حفظ و افزایش سرمایه اجتماعی نیز سرمایه گذاری لازم را به عمل می آورند.

کشورهای در حال توسعه که هم اکنون می خواهند در زمینه توسعه جا پای کشورهای توسعه یافته بگذارند خود را با موانع عدیده ای رو به رو می بینند از جمله آن می توان به ناکارآمدی بخش اداری، بی مسئولیتی ارگان های حکومتی، پایین بودن سطح اعتماد بین مردم و نیز میان ملت- دولت و نبود روحیه مشارکت پذیری در آحاد جامعه جهت بهبود اوضاع اجتماعی اشاره کرد. همه این موارد را می توان در چارچوب سرمایه اجتماعی مورد مطالعه قرار داد و با قرار دادن آن ها در شبکه ای نظام یافته به آسیب شناسی نظام اجتماعی مبادرت ورزید.

مسئله اصلی که گروه پژوهش را به سمت ارائه و اجرای طرح حاضر سوق داده است، نادیده انگاشته شدن یا کم رنگ جلوه کردن سرمایه اجتماعی در برنامه ریزی کلان اقتصادی- اجتماعی با وجود موقعیت منحصر به فرد آن در بین عوامل تعیین کننده در سرنوشت نظام جمعی است. گروه تحقیق امیدوار است تا با طرح این موضوع در گستره شهری، گامی را در جهت توجه نظری و عملی بیشتر به این پدیده بردارد و در عین حال زمینه را برای نقد و بررسی بیشتر این مفهوم به لحاظ تجربی و نقد ابزارهای به کار رفته در سنجش سرمایه اجتماعی را فراهم آورد.

هدف کلی این پژوهش سنجش سرمایه اجتماعی در سه طبقه ی برخوردار، نیمه برخوردار و محروم (بر اساس پایگاه های اجتماعی و اقتصادی) و بررسی تفاوت های معنادار و رتبه بندی این سرمایه در ۱۴ منطقه شهرداری شهر اصفهان در سال ۹۱-۱۳۹۰ می باشد.

- تعیین تفاوت میزان سرمایه اجتماعی در بین شهروندان شهر اصفهان در سه طبقه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم

- تعیین رابطه ویژگی های دموگرافیک (جنسیت، سن، پایگاه اجتماعی، پایگاه اقتصادی) شهروندان شهر اصفهان بر مؤلفه های ۱۲ گانه سرمایه اجتماعی

- تعیین تفاوت میزان سرمایه اجتماعی و رتبه بندی آن در میان بلوک های انتخابی مناطق ۱۴ گانه مسکونی شهرداری شهری اصفهان.

چارچوب نظری سرمایه اجتماعی

از آن جایی که انسان ها از طریق روابطی که با یکدیگر برقرار می سازند سعی دارند تا نیازمندی های خود را تأمین و اهداف مورد نظر را محقق نمایند، پدیده ای به نام (جامعه) شکل می گیرد. برقراری رابطه میان افراد باعث می شود تا اطلاعات، بین افراد مبادله شود و افراد جامعه در قالب شبکه های مختلف اجتماعی از قبیل همسایگان، دوستان، شبکه های خویشاوندی، خانواده و غیره به تعریف و تحقق منافع جمعی اقدام کنند و با مشارکت فعالانه در اجتماع، سعی در بهبود کیفیت زندگی فردی و جمعی خود نمایند. هر چه این روابط از استحکام بیشتر و از کیفیت و کمیت بالاتری برخوردار بوده و نظام مند تر و هماهنگ تر عمل نمایند، ما شاهد دستیابی به اهداف جمعی در مدت زمانی کوتاه تر و با صرف هزینه ای کمتر خواهیم بود. در این حالت ما می توانیم از (سرمایه اجتماعی) صحبت به میان آوریم که ترکیب ویژه روابط اجتماعی و نیز کیفیت این روابط است، ارتباطات اجتماعی هنگامی می توانند به مثابه (سرمایه اجتماعی) عمل کنند که مبتنی بر اعتماد متقابل بوده و تحت تأثیر ارزش ها و هنجارهای مشترکی که افراد جامعه در آن شریک اند، باشند (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۵).

سرمایه اجتماعی فرآیند مشارکت افراد برای دستیابی به منافع مشترک را تسهیل می نماید. لازم است به این نکته توجه نمود که سرمایه اجتماعی در درون یک فرد و یا در درون ساختار اجتماعی وجود ندارد، بلکه در فضای بین افراد (فضای ارتباطی) موجود است. سرمایه اجتماعی چیزی نیست که در تملک دولت، یک سازمان و یا بازار باشد بلکه همگان می توانند در تولید آن مشارکت کنند. سرمایه اجتماعی از هزاران کنش روزانه ی که بین مردم وجود دارد، آفریده می شود و بوجود می آید (بولن و اونیکس^{۱۱}، ۱۹۹۰).

جهت بررسی دقیق تر مفهوم سرمایه اجتماعی ابتدا برخی از تعاریفی که تا کنون برای سرمایه اجتماعی طرح گردیده را در قالب جدول زیر آورده و سپس سعی می کنیم تا اجزای تشکیل دهنده ی سرمایه اجتماعی را مشخص نمائیم.

جدول ۱: تعاریف سرمایه اجتماعی توسط صاحب نظران مختلف

نظریه پرداز	تعریف سرمایه اجتماعی
بورديو (۱۹۸۶)	سرمایه اجتماعی، حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعل فراهم شده برای فرد یا گروه است. این منابع، برآمده از مالکیت شبکه بادوامی از روابط کم و بیش نهادینه شده ای است که از فهم متقابل و سوابق مشترک بین افراد، حاصل می شود.
کلمن (۱۹۹۰)	سرمایه اجتماعی را می بایست با کارکردش تعریف کرد. کارکردی که بوسیله ی سرمایه اجتماعی مشخص می شود، ارزش جنبه هایی از ساختار اجتماعی است که کنشگران به عنوان منابعی جهت تحقق اهداف و علاقه اشان از آنها استفاده می کنند.
بیکر (۱۹۹۰)	سرمایه اجتماعی، منبعی است که کنشگران آن را از ساختارهای خاص اجتماعی برمی گیرند و سپس در پیگیری منافع خود به کارش می برند. سرمایه اجتماعی به واسطه ی تغییر در روابط کنشگران بوجود می آید.
شیف (۱۹۹۲)	سرمایه اجتماعی، مجموعه ای از عناصر اجتماعی است که در روابط میان مردم اثر می گذارد و نهاده های تابع تولید و یا توابع مطلوبیت را تشکیل می دهند.
پاتنام (۱۹۹۵)	سرمایه اجتماعی، جنبه هایی از سازمان اجتماعی از قبیل هنجارها، شبکه های اجتماعی و اعتماد متقابل است که همیاری و هماهنگی افراد را برای دستیابی به منافع مشترک، تسهیل می کند.
برت (۱۹۹۵)	سرمایه اجتماعی، دوستان، همکاران و تماس های کلی تری است که از طریق آنها فرصت های استفاده از سرمایه مالی و انسانی بدست می آید.
رز (۱۹۹۸)	سرمایه اجتماعی، مجموعه ای از شبکه های رسمی و غیر رسمی است که افراد از آن استفاده می کنند تا کالاها و خدمات را به (مصارف مختلف) تخصیص دهند.
فوکویاما (۲۰۰۰)	سرمایه اجتماعی، مثل و نمونه ی ملموسی از یک هنجار غیر رسمی (نانوشته) است که همکاری میان دو یا چند نفر را ارتقاء می بخشد.
OECD (2004)	سرمایه اجتماعی، شبکه هایی دارای هنجارها، ارزش ها و برداشت های مشترک است که همکاری در داخل و بین گروه ها را تسهیل می کند.
فاطمه مرینسی (۱۳۸۴)	سرمایه اجتماعی شکلی از همبستگی سنتی جامعه است که در آن گروه های مردم می توانند با وقف خویش در پروژه های اجتماعی، نفع فردی خود را دنبال کنند.

با توجه به تعاریف متعددی که ارائه گردید، می توان اکنون این پرسش را مطرح کرد که (اجزاء و عناصر تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی چیست؟).

در بین همه تعاریف می توان این نکته را استنباط کرد که ویژگی هایی در ساختار اجتماعی وجود دارد که کنش های متقابل موجود میان افراد را سامان می بخشد و آن ها را به سمت و سویی هدایت می کند که این منافع جمعی به شکل سهل الوصول تری تأمین گردد. در حقیقت روابط اجتماعی تصادفی و موقتی نمی تواند به عنوان ابزار تأمین منافع مشترک مورد استفاده قرار گیرد، بلکه هنگامی که به صورت شبکه ای بادوام در می آید و به قول بورديو نهادینه می شود و افراد در قالب آنها بازی مکرر خود یعنی مراودات روزمره و همکاری و همیاری را تمرین و تجربه می کنند می توانند به صورت منبعی در اختیار کنشگران قرار گیرند و به صورت سرمایه مورد استفاده واقع شوند. از سویی دیگر، در صورتی روابط اجتماعی به صورت منبع بالقوه برای تحقق اهداف

جمعی در می آید که در فضایی اعتماد آمیز و مبتنی بر هنجارهای دعوت کننده به مشارکت و کمک و مساعدت به دیگران بنا شده باشند.

تا بدین جا ما سرمایه اجتماعی را نزدیک به آنچه پاتنام تعریف می کند مورد توجه قرار داده ایم و اجزای تشکیل دهنده آن را (شبکه ها) که بعد ساختی سرمایه اجتماعی است و جنبه ی عینی دارد و نیز (اعتماد) و (هنجارها) که بعد شناختی سرمایه اجتماعی بوده و جنبه ی ذهنی دارد، تعریف نموده ایم.

دیوید هالپرن سرمایه اجتماعی را ترکیب یافته سه جزء می داند (هالپرن^{□□}، ۲۰۰۵).

الف) شبکه ها

ب) هنجارها، ارزش ها و انتظارات

ج) ضمانت های اجرایی

به دو مورد نخست قبلا اشاره ای رفت. اما ضمانت های اجرایی می توانند به صورت رسمی یا غیر رسمی در قالب پاداش ها و مجازات هایی که به رفتار افراد داده می شود مورد شناسایی قرار گیرند.

در بسیاری از اوقات ترس از محرومیت از بسیاری از مزایا و یا حتی محروم شدن از روابط با کسانی که مایل به داشتن ارتباط با آنان هستیم، ما را از دست زدن به انجام برخی کارها باز می دارد. گاهی نیز پاداش های در نظر گرفته شده برای برخی کارها (مثلا مورد توجه قرار گرفتن و منزلت یافت و ...) ما را به انجام برخی کارها ترغیب می کند.

ضمانت های اجرایی گاهی نه به صورت هنجاری، بلکه به شکل قانون رسمی، به پیشخوانه ی رسمی دولت به تنظیم روابط اجتماعی می پردازند.

به نظر می رسد تنها آن بخش از ضمانت های اجرایی که صورتی غیر رسمی داشته و به شکل هنجاری نانوشته می باشد را به عنوان سرمایه اجتماعی لحاظ کنیم و آن را نه به صورت جداگانه، بلکه در دل هنجارها در دل بحث قرار دهیم و بخش رسمی ضمانت های اجرایی که صورتی قانونی به خود می گیرد به عنوان یکی از بسترهای مورد نیاز موجود در جامعه برای شکل گیری و تقویت سرمایه اجتماعی مد نظر قرار دهیم؛ چرا که قوانین رسمی به تعبیر کلمن، در ساختار روابط اجتماعی نهفته نیستند بلکه از بیرون بر آنها اعمال قدرت می کنند.

منابعی که سرمایه اجتماعی در آنها خلق می شود عبارتند از: خانواده، مدارس و دیگر نهادهای آموزشی، اصناف و مشاغل، نهادهای مدنی و اجتماعات محلی؛ منابع فوق همگی بر ایجاد سرمایه اجتماعی از اهمیت بسزایی برخوردارند اما آنچه به نظر می رسد از دیگر منابع از تأثیر بالاتری برخوردار است، نهادهای مدنی می باشد. ادبیات سرمایه اجتماعی بر آن است که در ارتباط با تولید سرمایه اجتماعی سهم کمتری را به خانواده اختصاص داده و در مقایسه با آن، بالاترین تأثیر را به زمان های خردی که افراد برای کار کردن در نهادهای داوطلبانه صرف می کنند منظور بدارد (دفتر آمار استرالیا^{□□}، A، ۲۰۰۳).

لازم به ذکر است که اشکال مختلف سرمایه در صورتی که به خدمت کل جامعه در آیند می توانند در کل نتایج مثبتی را برای جامعه به بار آورند. لیکن در صورتی که هر کدام از اشکال مختلف سرمایه در خدمت اهداف گروهی خاص قرار بگیرد و به منافع کل جامعه پیوند نخورد می تواند پیامدهای منفی ای برای جامعه به بار آورد (دفتر آمار استرالیا، A، ۲۰۰۳).

پاتنام مفهوم سرمایه اجتماعی را فراتر از سطح فردی به کار می گیرد و به چگونگی کارکرد سرمایه اجتماعی در سطح منطقه ای و ملیونوع تأثیرات سرمایه اجتماعی بر نهادهای دموکراتیک و در نهایت توسعه اقتصادی علاقه مند است. اگر چه او از منافع خصوصی سرمایه اجتماعی نیز غافل نبوده و به صورت های عمومی^{□□} و خصوصی^{□□□□} وجهات فردی و جمعی سرمایه اجتماعی اشاره دارد، اما به صراحت بیان می دارد که تمرکز و علاقه مندی خاص او منافع خارجی و بهره های عمومی سرمایه اجتماعی است (پاتنام، ۱۹۹۵، ۲۳ ص؛ پاتنام و گاس، ۲۰۰۲: ۷).

پاتنام ریشه نابرابری رادر ذات سرمایه اجتماعی نمی بیند. از منظر وی سرمایه اجتماعی، خصوصاً سرمایه اجتماعیدر شکل جمعی آن- هنجارهای همیاری و اعتماد، می تواند افراد جامعه را در حل مشکل کنش جمعی یاری برساند و در آن صورت همه افراد جامعه از برکات آن برخوردار می گردند. (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۵: ۲۶).

پاتنام در آثار اولیه خود در بحث از سرمایه اجتماعی و دموکراسی، بیشتر به نقش انجمن ها و مشارکت های مدنی و اجتماعی مردم در کارآمدی دموکراسی پرداخته است و به تعبیر لاندس و ویلسون «مشأ همه کارهای مهم در آثار اولیه او شهروندان هستند، و اثر دولت در شکل گیری سرمایه اجتماعی و یا اعتماد ناچیز شمرده شده است. (لاندس و ویلسون، ۲۰۰۱).

پاتنام دریکی از آخرین آثار خود به طور تلویحی در کنار عواملی نظیر تکنولوژی و نقش رهبران سیاسی و اخلاقی، نقش دولت را مورد تأکید قرار داده و به اشکال مختلفی که دولت ها از طریق نهادهای حکومتی و سیاست های معین می توانند در شکل گیری و افزایش سرمایه اجتماعی مؤثر باشند، اشاره کرده است. (پاتنام و گاس، ۲۰۰۲).

پاتنام سرمایه اجتماعی را در آثار متعدد خود با سه مؤلفه، به عنوان ویژگی سازمان اجتماعی تعریف می نماید که آن ها عبارتند از: شبکه ها؛ ارتباطات و مبادلات شبکه های رسمی و غیر رسمی در هر جامعه ای- اعم از مدرن و سنتی، اقتدارگرا و دموکراتیک، فنودالی یا سرمایه داری - وجود دارند. شبکه ها دو نوع اند: «افقی» و «عمودی». در شبکه های افقی شهروندانی عضویت دارند که دارای قدرت و وضعیت برابری هستند. در شبکه های عمودی شهروندان نابرابر از طریق روابط نابرابر مبتنی بر سلسله مراتب و وابستگی به هم پیوند دارند.

پاتنام مانند دیگر نظریه پردازان سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی افراد و تعاملات آنان با یکدیگر را بنیادی ترین جزء سرمایه اجتماعی معرفی می کند و شبکه ها را به عنوان خاستگاه دو مؤلفه دیگر سرمایه اجتماعی یعنی هنجارهای اعتماد و همیاری مطرح می سازد (پاتنام و گاس، ۲۰۰۲: ۶).

او با تفکیک افقی یا « مساوات طلب» از شبکه های عمومی یا « انحصار طلب»، نوع دوم را فاقد توان برقراری اعتماد و هنجارهای همیاری معرفی می نماید. از نظر او شبکه های افقی در قالب مشارکت های مدنی (انجمن ها، باشگاه ها و احزاب...) به دلیل ارائه چهارچوب فرهنگی برای همکاری مولد هنجارهای اعتماد و همیاری هستند.

فشرده گی یا تراکم شبکه و ویژگی دیگری علاوه بر ساخت شبکه است که پاتنام بر آن تأکید دارد. منظور او از فشرده گی، افزایش انجمن ها و امکان عضویت های متداخل و مشارکت در عرصه های چند گانه زندگی اجتماعی است (پاتنام و گاس، ۲۰۰۲: ۳۱۳).

- اعتماد اجتماعی: یکی از دیگر از مؤلفه های سرمایه اجتماعی در نظر پاتنام اعتماد است. اعتماد، مفهومی است که ظاهراً هر کسی آنرا می فهمد اما توافق کردن روی یک تعریف مشخص از اعتماد مشکل است. شاید مشخص نبودن اعتماد در یک ارتباط، آسان تر باشد. مردم میتوانند به سهولت بی اعتمادی در دیگران را تشخیص دهند اما تشخیص اعتماد، بسیار مشکل تر است.

- هنجارهای همیاری: پاتنام نوع خاصی از هنجارهای همیاری را مولدترین جزء سرمایه اجتماعی می داند و حتی آن را ملاک سرمایه اجتماعی می نامد:

« ملاک سرمایه اجتماعی اصل همیاری تعمیم یافته است» (پاتنام، ۲۰۰۰: ۱۳۴).

او در تعریف هنجارهای همیاری به دو نوع متوازن و تعمیم یافته اشاره می نماید. در نوع متوازن با مبادله هم زمان مواردی با ارزش برابر، مانند موقعی که همکاران روزهای تعطیلشان را با هم عوض می کنند، مواجه هستیم. اما در نوع تعمیم یافته رابطه تبادل مداومی در جریان است که در همه حال یکطرفه و غیر متوازن است اما انتظارات متقابلی ایجاد می کند، مبنی بر اینکه سودی که اکنون اعطا شده، باید در آینده باز پرداخت گردد (پاتنام، ۲۰۰۰: ۱۳۸).

پاتنام بازدهی سرمایه اجتماعی را دستیابی به توسعه سیاسی و اقتصادی می داند، نظریه پردازان سرمایه اجتماعی را می توان به طور کلی بر اساس دو رویکرد فردی و جمعی نیز مقایسه کرد، در این میان پاتنام از جمله نظریه پردازانی است که با رویکرد جمعی نسبت به سرمایه اجتماعی برخورد می کند، به علاوه تحلیل پاتنام از سرمایه اجتماعی در سطح کلان مورد بررسی قرار می گیرد. دیدگاه فکری سرمایه اجتماعی در دو رویکرد نظم و تضاد، قابل بررسی است، بر این اساس مباحث پاتنام بر اساس رویکرد نظم قابل بررسی است.

به علاوه پاتنام بیشتر بر جنبه های شناختی سرمایه اجتماعی تأکید دارد.

شایان ذکر است که در این تحقیق در حوزه سرمایه اجتماعی از دیدگاه پاتنام به عنوان محقق متأخر سرمایه اجتماعی استفاده شد، تأکید عمده او بر نحوه تأثیر سرمایه اجتماعی بر رژیم های سیاسی و نهادهای مختلف دمکراتیک است، وی سرمایه اجتماعی را مجموعه ای از مفاهیم همانند اعتماد، هنجار و شبکه ها می داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین خواهد کرد. به عبارت دیگر وجود تعاملاتی که افراد را به ساختن اجتماع سوق داده، آنها را به یکدیگر متعهد می کند و از این طریق به کالبد اجتماعی پیوند می دهد و همچنین احساس تعلق، تجربه واقعی و ملموس شبکه اجتماعی، روابط مبتنی بر اعتماد و تساهل ناشی از آن؛ منافع عظیمی را برای افراد جامعه فراهم می کند. از این نقطه نظر سرمایه اجتماعی رابطه نزدیکی با مفهوم فضیلت مدنی دارد. بدین معنی که سرمایه اجتماعی به این واقعیت توجه می کند که فضیلت مدنی زمانی بسیار قدرتمند جلوه خواهد کرد که شبکه روابط اجتماعی متقابل را در احاطه خود قرار دهد. جامعه با فضائل بیشتر ولی با افراد منزوی، ضرورتاً از این نقطه نظر سرمایه اجتماعی غنی به شمار نخواهد رفت. در کل از نظر وی اعتماد و ارتباط متقابل اعضا شبکه به عنوان منابعی هستند که در کنش های اعضای جامعه موجود می باشند و به افراد این امکان را می دهد تا اهداف مشترکشان را به کمک هم دنبال می کنند. در کل به باور پاتنام سرمایه اجتماعی مجموعه ای از ویژگی زیر میباشد:

- وجود شبکه های اجتماعی که در بر گیرنده تعاملات انسانی در اجتماعات از طریق کلوپ ها، انجمن ها، کلیسا و سازمان ها و شبکه های دیگری می باشد.

- درگیری مدنی: مشارکت افراد در فرآیند های محلی و استفاده از شبکه های بالا

- هویت مدنی: احساس مشارکت برابر در درون محله ها

- روابط متقابل: کمک و مساعدت متقابل میان اعضای محله ها

- اعتماد: نقطه مقابل ترس (تاجبخش، ۱۳۸۴).

دلایل توجه به پارادایم سرمایه اجتماعی در جامعه ی معاصر:

- توجه به رویکرد جامعه مدنی به عنوان راهکاری برای خروج از بن بست دولت و بازار

- ایجاد چارچوبی برای پیوند بین متغیر های جامعه شناسی و روش های دقیق در اقتصاد

- گستردگی مفهوم سرمایه اجتماعی و کارایی آن در سایر حوزه های مطرح

- شکست نظریه ی انتخاب عقلانی برای تجزیه و تحلیل حیات سیاسی و اجتماعی

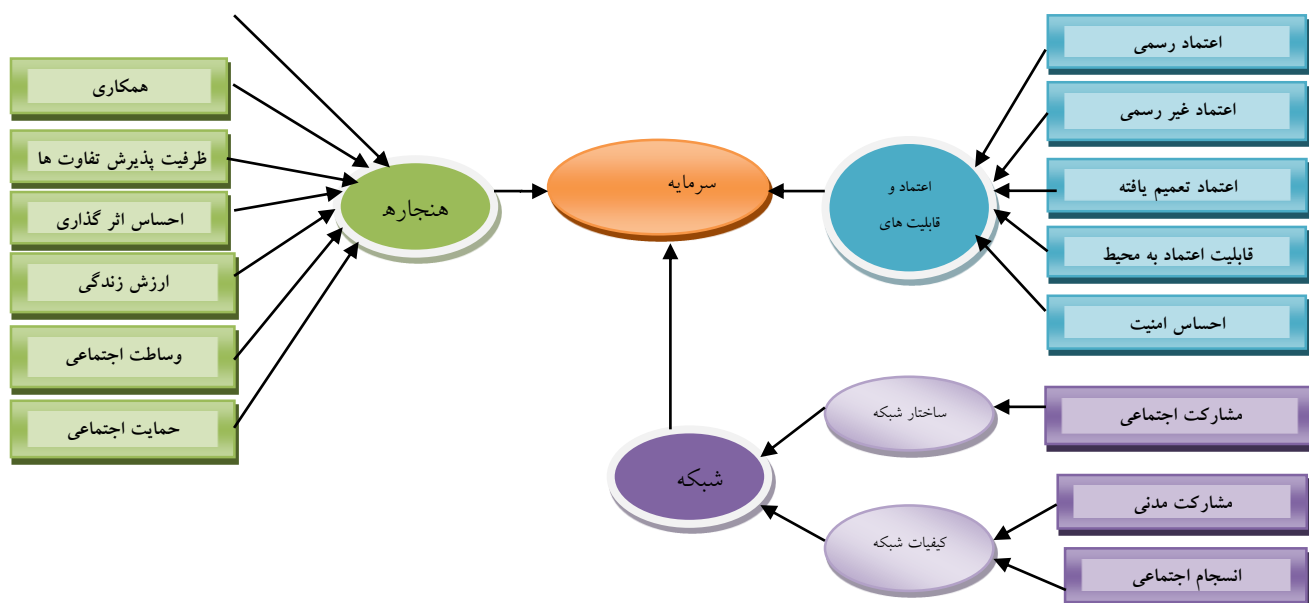
- افول سرمایه اجتماعی در جوامع صنعتی و غیر صنعتی و پیامدهای ناشی از آن - مشکلات اجتماعی و... (کاظمی، ۱۳۸۷: ۳۷ - ۴۰).

مؤلفه های سرمایه اجتماعی (ابعاد اجتماعی):

ابعاد اجتماعی:

از دیدگاه پاتنام جنبه های سازمان اجتماعی در سه بعد اعتماد و قابلیت های آن، هنجارها و شبکه ها است. هر کدام از این جنبه ها

نیز به مؤلفه هایی تقسیم شده که در مدل زیر به آنها اشاره شده است.

شکل ۱: ابعاد و مؤلفه های سرمایه اجتماعی، منبع: اسماعیلی (۱۳۸۵)، تلخیص و ترسیم: پژوهشگر

- اعتماد: میزان ریسک پذیری و قابل اعتماد دانستن محیط زندگی از نظر فرد (عدم وجود دزدی یا کلاهبرداری در آن (گرووات و دیگران، ۲۰۰۵).
- احساس امنیت: میزان احساس امنیت و آسودگی و آرامش مردم در خانه های خود و یا قدم زدن در کوچه و خیابان های شهر در طول شبانه روز (بولن و اونیکس، ۱۹۹۸).
- همیاری: هنجار همیاری، احساس درونی افراد جهت کمک به دیگران و به اجتماعی که در آن زندگی می کنند، اشاره دارد و باعث ایجاد تعادل بین منافع فردی و منافع جمعی می شود (کریشنا و شردر، ۲۰۰۰).
- همکاری: همکاری در محل جمعی مردم جهت دستیابی به نتیجه یا هدفی مشترک (گرووات و دیگران، ۲۰۰۵).
- ظرفیت پذیرش تفاوت ها (مدارا): اشاره به این که افراد تا چه حد هنجارها، سبک زندگی و عقایدی که متفاوت از آنچه که خود دارند را مورد پذیرش قرار داده و به آن احترام می گذارند (اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۳۱۰).
- احساس اثرگذاری و کارایی: درک و تصور افراد و اجتماعات از میزان توانایی تأثیر گذاری آنان در فعالیت ها و روند موجود در جامعه (مرکز آمار استرالیا، ۲۰۰۳)
- ارزش زندگی: ارزش زندگی احساس رضایتمندی فرد از زندگی و با ارزش دانستن خود در جامعه و باور به این که جامعه نیز متقابلاً احترام لازم را به آنها می گذارد (بولن و اونیکس، ۱۹۹۸).
- وساطت اجتماعی: حضور فعال فرد به عنوان میانجیگر در حل اختلافات و منازعات موجود میان آشنایان، همسایه ها، همکاران و یا همشهری ها (اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۳۱۰).
- حمایت اجتماعی: حمایت افراد از یکدیگر که به صورت مالی و عاطفی در زمان نیازمندی و یا به عنوان بخشی از حیات روزمره فراهم آمده باشد (مرکز آمار استرالیا، ۲۰۰۳)
- مشارکت اجتماعی: انواع مشارکت که هم برای فرد رضایت به بار می آورد و هم عامل شکل دهی به روابط و سازنده شبکه های حمایتی بالقوه است (اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۳۱۰).

- مشارکت مدنی: فعالیت هایی که در ارتباط با فضای سیاسی، حکومتی، مدیریت باشگاه ها و انجمن ها و نیز سازمان های غیر دولتی بوده و معمولاً در قالب عضویت رسمی فرد در گروه های مختلف خود را نشان می دهد و تابع مقررات و سلسله مراتب است (گروتات و دیگران، ۲۰۰۵).

- انسجام اجتماعی: بهره مندی از احساس پذیرش از سوی دیگران و احساس راحتی در محیط همسایگی و اجتماع محلی و گروه هایی که افراد در آنها عضویت داشته و یا در آنها مشارکت دارند (گروتات و دیگران، ۲۰۰۵).

طبقه: مجموعه ای از افراد است که از جهات اجتماعی و بخصوص اقتصادی موقعیت مشابهی دارند، با این حال تعاریف متعددی از طبقه وجود دارد که چگونگی آن به نگرش و گرایش فکری ارائه کننده آن بستگی دارد. در دیدگاه وبر طبقه، تجلی قدرت فرد در عرصه اقتصادی است (قاسمی و صمیم، ۱۳۸۷: ۸۸).

پایگاه اجتماعی و اقتصادی: ملاکهایی هستند که افراد، خانواده ها یا خانوارها را بر اساس شاخصهایی نظیر شغل، درآمد و تحصیلات طبقه بندی میکنند. به عقیده وبر پایگاه اجتماعی فرد، همراه با طبقه یا درآمد و قدرت سیاسی بعد اصلی قشر بندی اجتماعی را تشکیل میدهند. به عقیده وبر اگر فرد پایگاه بالایی داشته باشد، ثروت نیز بدنبالش خواهد آمد (ملک، ۱۳۸۱: ۵).

به طور خلاصه پایگاه اجتماعی اقتصادی یک فرد به جایگاهی اشاره دارد که افراد با توجه به معرف های جایگاه اقتصادی - اجتماعی نظیر ثروت، درآمد، میزان تحصیلات، شغل و... اشغال میکنند. در این پژوهش پایگاه اقتصادی اجتماعی افراد با توجه به شاخصهایی مانند میزان درآمد، میزان هزینه و پس انداز، سطح تحصیلات فرد، میزان تحصیلات والدین، نوع منزل، ارزش وسیله نقلیه شخصی و خانوادگی، منطقه مسکونی، نگرش فرد نسبت طبقه و... سنجیده شده است.

پیشینه ی پژوهش

- موسوی، رفیعی، امینی رارانی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان رابطه سرمایه اجتماعی با سلامت اجتماعی در ایران به نتایج زیر دست یافتند:

طرح مساله: در نهایت سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از تعیین کننده های اجتماعی سلامت مطرح شده است. هدف این مطالعه بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و بیان گره های سلامت اجتماعی در ایران و شناخت ارتباط بین سرمایه اجتماعی و سلامت اجتماعی می باشد. روش: مطالعه از نوع همبستگی اکولوژیک بوده که در آن داده های مربوط به سرمایه اجتماعی از طرح ملی بررسی و سنجش سرمایه اجتماعی در ایران و داده های مربوط به بیان گره های سلامت اجتماعی از داده های موجود و مربوط به هر یک از ۳۰ استان کشور در سال ۱۳۸۶ جمع آوری و توسط نرم افزار SPSS تحلیل ثانویه شده اند. یافته ها: بین سرمایه اجتماعی و متغیرهای فقر، رشد طبیعی جمعیت، خشونت، میزان باسوادی، میزان بیکاری و پوشش بیمه به عنوان بیان گره های سلامت اجتماعی رابطه آماری معنی داری وجود دارد. همچنین جهت رابطه در مورد متغیرهای فقر، رشد جمعیت و میزان بیکاری مثبت است. در مجموع پس از انجام تحلیل عاملی اکتشافی و محاسبه نمره سلامت اجتماعی کل، رابطه بین سرمایه اجتماعی و سلامت اجتماعی کل در ایران، با مقدار همبستگی ($p \text{ value} = 0.001$) - تایید شد و با توجه به ضریب تعیین ۳۰ درصد، می توان اذعان داشت 0.30 تغییرات سلامت اجتماعی با تغییرات سرمایه اجتماعی قابل توضیح است.

- در تحقیق اشرفی (۱۳۸۹) با عنوان «اندازه گیری سرمایه اجتماعی و عوامل تعیین کننده آن در شهر تهران» بر آن بوده است که در ابتدا به بررسی و سنجش سرمایه اجتماعی پرداخته و با بهره گیری از مدل های نظری به تعبیر این مهم پرداخت. روش تحقیق از نوع پیمایشی و از نظر زمانی در یک مقطع زمانی انجام می گیرد. واحد تحقیق فرد از خانوار است. جمعیت مورد مطالعه، جمعیت ساکن در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران می باشند که اطلاعات دموگرافیک و شغل و تحصیلات و درآمد و اطلاعات سرمایه اجتماعی شامل «مشارکت داوطلبانه، فعالیت های دسته جمعی، اعتماد و احساس تعلق و پای بندی به ارزش ها» در ۲۲۳۰۰ نفر طی دو پرسشنامه جداگانه طی طرح بررسی سنجش نابرابری ها در شهر تهران جمع آوری شده است، یافته ها نشان می دهد که سطوح مختلف

سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف شهر تهران مقادیر مختلفی را به خود اختصاص داد. تمام مؤلفه های اندازه گیری شده سرمایه اجتماعی در دو جنس اختلاف معناداری از لحاظ آماری داشته است. همچنین به غیر از فعالیت های دسته جمعی، سایر شاخص های سرمایه اجتماعی در گروه های مختلف سنی تفاوت مثبت معنادار آماری را نشان داد. همه متغیر های سرمایه اجتماعی با هزینه های مصرفی خانوار ارتباط مثبت معناداری را نشان داد. در این مطالعه تمام مؤلفه های سرمایه اجتماعی به جز «مشارکت در فعالیت های داوطلبانه» با وضعیت تاهل ساکنان شهر اختلاف معناداری داشته است. در این مطالعه غیر از «فعالیت های دسته جمعی»، سایر شاخص های سرمایه اجتماعی در گروه های مختلف بر حسب تحصیلات در تفاوت مثبت معنادار آماری داشته است. وضعیت اشتغال، مالکیت، منزل مسکونی، بعد خانوار، مدت اقامت در منزل مسکونی از سایر عوامل مؤثر بر برخی از مؤلفه های سرمایه اجتماعی بودند. بنابراین می توان نتیجه گرفت که عوامل مختلف دموگرافیک بر عناصر سرمایه اجتماعی، تأثیرات مختلفی را به صورت مثبت یا منفی در مؤلفه های مختلف سرمایه اجتماعی از خود بروز دادند. در نهایت نمی توان از اثر تجمعی عوامل چندگانه بر عناصر مفهومی سرمایه اجتماعی غافل شد، پس انتظار می رود به دنبال بهبود عوامل مؤثر قابل تعدیل نظیر وضعیت اقتصادی، تحصیلات و بهبود بهداشت روان، نقش سایر عوامل نظیر نسل و جنسیت را در جهت اثرگذاری مثبت روی این سرمایه عظیم تحت الشاع قرار داد.

شیانی، علیپور و زاده‌دی (۱۳۸۸) تحقیقی را با عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی» با مشخصات ذیل انجام داده اند: طرح مساله: در نظام های جدید رفاه اجتماعی، موضوع سرمایه اجتماعی اهمیت یافته است. دیگر نمی توان رفاه اجتماعی را صرفاً توسط مولفه های مستقیم اقتصادی و مادی تضمین کرد و علاوه بر آن باید منابع جامعه مدنی از جمله سرمایه های اجتماعی گروه های مختلف مردم را فعال و بسیج کرد. مقاله حاضر، بر آن است تا رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی را در شهر تهران مورد بررسی قرار دهد. روش تحقیق: روش این تحقیق پیمایشی است و از ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده ها استفاده شده است. حجم نمونه مورد بررسی ۲۹۹ نفر شهروندان تهرانی است که به صورت نمونه گیری خوشه ای انتخاب شده اند. یافته ها: شاخص هایی از سرمایه اجتماعی که در جامعه مورد مطالعه، از وضعیت بهتری برخوردارند شاخص هایی هستند که به اصطلاح به آنها سرمایه اجتماعی سنتی می گویند و به وجوه سنتی جامعه مربوط می شوند (مشارکت، حمایت و وساطت و ...) و شاخص هایی که با زندگی مدرن منطبق اند (سرمایه اجتماعی مدرن) از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند (اعتماد نهادی، اعتماد تعمیم یافته، انسجام مدنی و ...). نتایج: سرمایه اجتماعی، رابطه مثبتی با رفاه اجتماعی دارد. همچنین کلیه شاخص های مطرح در این تحقیق برای سرمایه اجتماعی (اعتماد، هنجارهای اجتماعی و شبکه های اجتماعی) نیز با رفاه اجتماعی رابطه مثبتی دارند و نتایج بدست آمده منطبق با آرا پاتنام است.

حجتی کرمانی و شادی طلب (۱۳۸۷) در مقاله ای با عنوان « فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی » به نتایج زیر دست یافته اند: طرح مساله: بروز طرد اجتماعی، یعنی محرومیت غیر ارادی مردم از فرصت مشارکت در امور اجتماعی، می تواند یکی از دلایل اصلی عدم توفیق برنامه های توسعه در کاهش فقر تلقی شود. بررسی عمیق مفهوم سرمایه اجتماعی که مشارکت از اصلی ترین مولفه های آن است، می تواند به تصحیح دیدگاه برنامه ریزان توسعه کمک کند. روش: این مطالعه درباره رابطه فقر و مولفه های سرمایه اجتماعی انجام شده و اطلاعات آن از دو روستای منطقه ورامین با تلفیقی از روش های تحقیق کیفی (بحث های گروهی و مصاحبه عمیق) و کمی (پیمایش و ابزار پرسش نامه) گردآوری شده است. یافته ها: بر اساس یافته های پژوهش گرچه رابطه معکوس میان فقر و مولفه های سه گانه سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت) تایید شده است، اما نتایج رگرسیون چند متغیره موید رابطه معنادار متغیر «مشارکت در تصمیم گیری» از مقیاس مشارکت اجتماعی و «نزاع در میان روستاییان» از مقیاس انسجام اجتماعی با پدیده فقر است.

نتایج: درجه مشارکت روستاییان از حد سهیم شدن در اطلاعات فراتر نرفته و روستاییان از مشارکت در تصمیم‌گیری در سطوح بالاتر محروم بوده‌اند. در نتیجه، مشارکت‌هایی از نوع ابزاری، تغییر چندانی در وضعیت فقر روستا به وجود نیاورده است.

-ملکی، حیدری و زاهدی (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «فقر و سرمایه اجتماعی» با مشخصات ذیل: طرح مساله: پژوهش حاضر با پذیرش اهمیت سرمایه اجتماعی و باور به رابطه نزدیک آن با ارتقا رفاه همگانی و کاهش فقر، به مطالعه تطبیقی وضعیت این متغیر در خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) شهرستان قزوین به عنوان گروهی از خانواده‌های فقیر جامعه پرداخته است.

روش: این پژوهش از نوع پیمایشی است و در آن از پرسش‌نامه برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. با استفاده از فرمول کوکران، تعداد ۳۱۱ خانوار تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) شهر قزوین در سال ۱۳۸۵ به روش تصادفی سیستماتیک انتخاب و در کنار یک نمونه ۵۰ خانواری از خانوارهای مرفه، مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌ها: یافته‌های پژوهش بازگویی وجود تفاوت معنی‌دار در میانگین سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن در بین خانوارهای فقیر و مرفه مورد بررسی است. هم‌چنین وضعیت فقر همبستگی قوی منفی با میزان سرمایه اجتماعی دارد و خانوارهای فقیر در کلیه مولفه‌های مربوط به سرمایه اجتماعی میانگین پایین‌تر از خانوارهای مرفه دارند. نتایج: میزان سرمایه اجتماعی افراد و گروه‌ها تحت تاثیر شرایط فقر و محرومیت قرار دارد و فقر تاثیر منفی بر سرمایه اجتماعی باقی می‌گذارد. افزایش میزان سرمایه اجتماعی با توجه به فرآیند باز تولید، قادر است زمینه لازم برای ارتقا سطح رفاه کنش‌گران فقرزده را فراهم آورد.

-ناریان و پریتهجت (۱۹۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «درآمد خانوار و سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی تانزانیا» بر مطالعه روی رفاه خانوار متمرکز شدند. آنها با بررسی ۷۵۰ خانوار تانزانیایی میزان فعالیت آنها در نهادها و انجمن‌ها (به عنوان شاخص برای سرمایه اجتماعی) و حس اعتماد میان آنها را بررسی کرده‌اند. آنها با استفاده از تحلیل رگرسیون چند متغیری به بررسی اثر سطح سرمایه اجتماعی در روستاها بر رفاه خانوار پرداختند.

اولین یافته‌های تحقیق این بود که سرمایه اجتماعی «سرمایه» است، زیرا درآمد را افزایش می‌دهد و «اجتماعی» است زیرا داده‌ها نشان می‌دهد که عایدی خانوار بیش از آنکه از سطح سرمایه اجتماعی خانوار متأثر باشد از میزان سرمایه اجتماعی موجود روستاها مؤثر است. از یافته‌های مهم دیگر تحقیق اثر قابل توجه افزایش سرمایه اجتماعی بر درآمد خانوار است. با یک درصد افزایش در سرمایه اجتماعی روستاها، نماگرها را که در این تحقیق مخارج هر شخص در خانوار است، بیست تا سی درصد افزایش می‌دهد (به نقل از کاظمی، ۱۳۸۷: ۱۱۴).

فرضیه های پژوهش

- میزان سرمایه اجتماعی در بین شهروندان شهر اصفهان در سه طبقه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم دارای تفاوت معناداری می باشد.

- ویژگی های دموگرافیک (جنسیت، سن، پایگاه اجتماعی، پایگاه اقتصادی) شهروندان شهر اصفهان بر مؤلفه های ۱۲ گانه سرمایه اجتماعی تأثیر گذار می باشد.

- میزان سرمایه اجتماعی در بین بلوک های انتخابی ۱۴ منطقه شهرداری شهر اصفهان دارای تفاوت معناداری می باشد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این پژوهش، پیمایش است. در این روش اطلاعات مورد نظر از یک جمعیت نمونه معرف گردآوری شده و نتایج به کل جامعه آماری تعمیم داده می شود، علاوه بر این، ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بود، تجزیه و تحلیل اطلاعات در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی انجام گرفت، در سطح آمار توصیفی از میانگین، انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از تحلیل واریانس چند متغیره مانوا، تحلیل واریانس یک راهه، آزمون ال اس دی و آزمون دانکن و رگرسیون چند متغیره گام به گام از طریق نرم افزار SPSS، جهت رتبه بندی مناطق از نرم افزار TAXONOMI و برای آزمون مدل تجربی تحقیق از معادلات ساختاری با نرم افزار آماری AMOS استفاده شد.

جامعه آماری این پژوهش، شهروندان زن و مرد ساکن در ۱۴ منطقه شهرداری شهر اصفهان که بین ۲۰ تا ۶۴ سال بوده است را شامل می شود که بر اساس آمار بدست آمده از مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵ و برآورد آن در سال ۱۳۹۱، تعداد آنها ۱۰۰۵۲۰۷ نفر گزارش شده است. حجم نمونه نیز بر حسب فرمول کوکران ۳۸۴ نفر از ساکنین مناطق را مشخص نمود که این حجم به ۴۰۰ نفر افزایش یافت که به روش نمونه گیری چند مرحله ای و سهمیه ای متناسب با سن و جنس در ۱۴ منطقه بر اساس بلوک ها انتخاب شدند. در این پژوهش ابزار گردآوری اطلاعات، یک پرسشنامه دو بخشی بود، بخش اول پرسشنامه مربوط به سنجش متغیرهای دموگرافیک (جمعیت شناختی و بخش دوم پرسشنامه مربوط به سنجش سرمایه اجتماعی)، بخش دوم پرسشنامه جهت سنجش سرمایه اجتماعی، برگرفته از پرسشنامه رساله دکترای اسماعیلی (۱۳۸۵) است که در این رساله بر روی سطح بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان های استان اصفهان کار شده است، سه بعد اصلی و دوازده مؤلفه سرمایه اجتماعی را می سنجد، اسماعیلی برای روایی این پرسشنامه از دو تکنیک هماهنگی درونی گویه ها و تکنیک دو نیمه کردن و برای سنجش پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ، استفاده کرده است، ضریب آلفای کرونباخ جهت پایایی پرسشنامه ۰/۸۲. و ضریب پایایی آن تا ۰/۸۰ گزارش شده است. برای استفاده از پرسشنامه در این تحقیق دوباره روایی و پایایی سازه سرمایه اجتماعی محاسبه شد.

پایایی پرسشنامه: در این تحقیق برای مشخص نمودن پایایی پرسشنامه ها از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول ۲: تعیین پایایی پرسشنامه از طریق روش آلفای کرونباخ برای سرمایه اجتماعی

ردیف	مؤلفه ها	آلفای کرونباخ
۱	سرمایه اجتماعی	۰/۸۱۵

بر اساس جدول پایایی پرسشنامه سرمایه اجتماعی از طریق روش آلفای کرونباخ ۰/۸۱۵ گزارش شد، که نشان دهنده اعتبار بالای ابزار اندازه گیری است.

جدول ۳: تعیین پایایی پرسشنامه از طریق روش آلفای کرونباخ برای ابعاد سرمایه اجتماعی

ردیف	مؤلفه های سرمایه فرهنگی	آلفای کرونباخ

۰/۸۷۱	اعتماد	۱
۰/۸۳۴	هنجار های اجتماعی	۲
۰/۸۹۲	شبکه های اجتماعی	۳

بر اساس جدول (۳) پایایی ابعاد سه گانه سرمایه اجتماعی گزارش شد، اعتماد با آلفای کرونباخ ۰/۸۷۱، هنجارهای اجتماعی با آلفای کرونباخ ۰/۸۳۴ و شبکه های اجتماعی با آلفای کرونباخ ۰/۸۹۲ نشان دهنده اعتبار بالای ابزار اندازه گیری در هر کدام از ابعاد است.

جهت سنجش روایی پرسشنامه پژوهش حاضر از روایی صوری و سازه استفاده شد.

۱. روایی صوری:

به منظور تعیین روایی صوری این تحقیق پرسشنامه ی دو بخشی سرمایه اجتماعی و ویژگی های جمعیت شناختی در اختیار اساتید و تعدادی از صاحب نظران که در مورد دقت و صحت پرسشنامه قضاوت کردند استفاده شد و بعد از دریافت نظرات آنان اصلاحات ضروری انجام و پرسشنامه های نهایی تنظیم و اجرا گردید.

۲. روایی سازه:

روایی سازه: برای تعیین اینکه نمرات پرسشنامه تا چه اندازه بر مبنای سازه های تبیینی یک نظریه استوار است و در حقیقت تعیین این مطلب که نمرات این پرسشنامه تا چه اندازه با سازه های حاصل از نظریه های زیربنایی گویه های پرسشنامه رابطه دارند از تحلیل عوامل از طریق معادلات ساختاری استفاده شده است. به دلیل استقلال محتوایی هر یک از سه بخش پرسشنامه سنجش سرمایه اجتماعی یعنی بخش های اعتماد، هنجارهای اجتماعی و شبکه های اجتماعی، تحلیل عاملی بر روی هر یک از این قسمت ها به صورت مستقل انجام شد.

مدل اندازه گیری چهار عاملی مرتبه دوم سرمایه اجتماعی

مدل عاملی مرتبه دوم را به عنوان نوعی از مدل های عاملی تعریف می کنیم که در آن عامل های پنهانی که با استفاده از متغیرهای مشاهده شده اندازه گیری می شوند، خود تحت تأثیر یک متغیر زیر بنایی تر و به عبارتی متغیر پنهان، اما در یک سطح بالا تر قرار دارند (قاسمی، ۱۳۸۹: ۲۰۶).

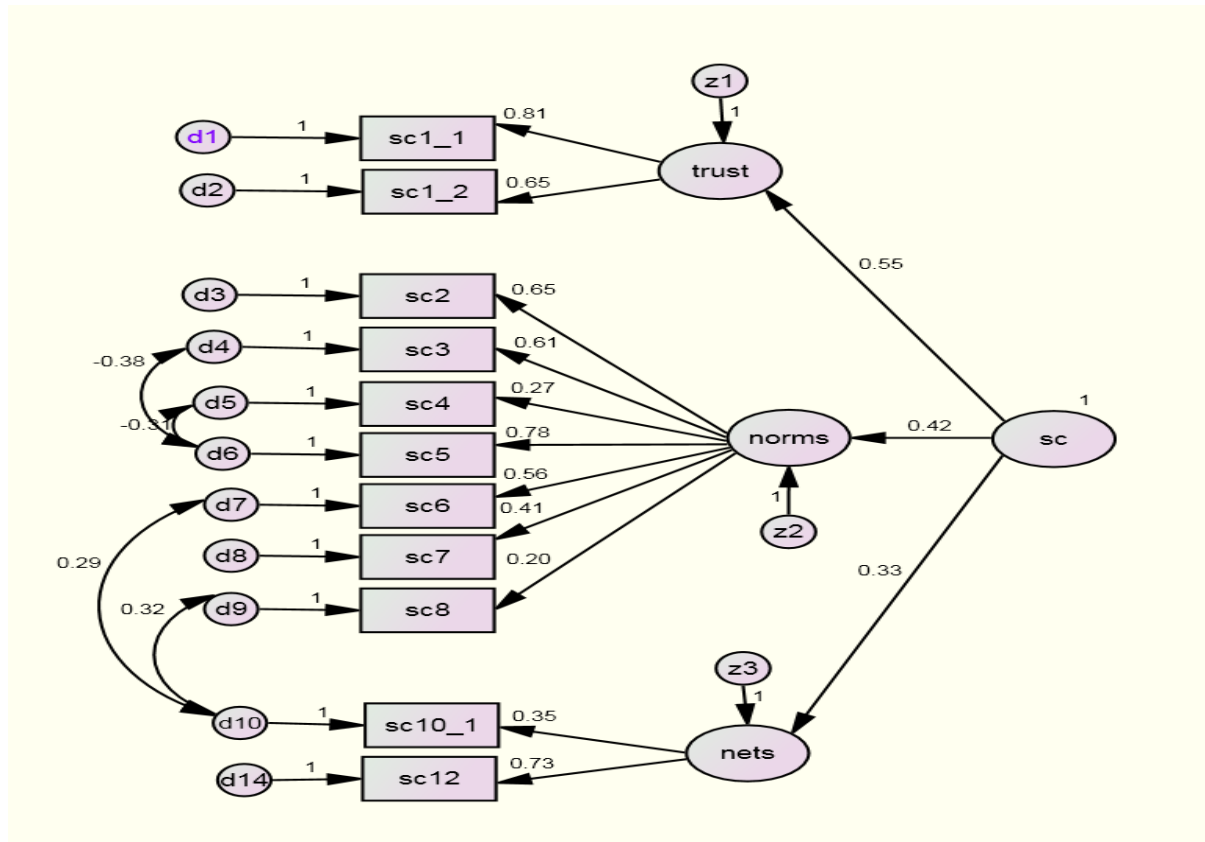
شایان ذکر است در مدل چهار عاملی مرتبه دوم سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و شبکه های اجتماعی به عنوان متغیرهای پنهان مرتبه اول و سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر پنهان مرتبه دوم در نظر گرفته شد، علت اینکه به این نوع از متغیرها پنهان گفته می شود آن است که این متغیرها از یک پرسش ساده بدست نمی آیند، و دارای ابعاد چندگانه ای هستند که این عامل باعث می شود برای اندازه گیری متغیرهای پنهان از متغیرهای معرف آنها (متغیر آشکار) که امکان جمع آوری اطلاعات مربوطه از سطح جامعه وجود دارد، استفاده کنیم (قاسمی، ۱۳۸۹).

جدول ۴: شاخص های برگزیده برای ارزیابی کلیت مدل اندازه گیری رابطه بین متغیرهای مشاهده شده و متغیر پنهان سرمایه اجتماعی

نوع شاخص	شاخص	مقدار	دامنه قابل قبول
تطبیقی	TLI	۰/۷۸۹	۰/۹-۱
	CFI	۰/۸۵۴	۰/۹-۱
مقتصد	PNFI	۰/۵۷۰	۰/۵-۱
	PCFI	۰/۵۹۰	۰/۵-۱
	RMSEA	۹۶.۰۰	۰- ۰/۰۸
مطلق	CMIN	۱۷۷/۸	-
	GFI	۰/۹۲۸	۰/۹-۱
	AGFI	۰/۸۷۵	۰/۹-۱
	CMIN/DF	۴/۶۸	۵>

در جدول فوق شاخص های برگزیده برای ارزیابی کلیت مدل اندازه گیری رابطه بین متغیرهای مشاهده شده و متغیرهای پنهان سرمایه اجتماعی، وضعیت شاخص ها بر اساس دامنه قابل قبول آنها به عنوان ملاک در وضعیت رضایت بخشی قرار دارد از آن

جهت که بین مقدار شاخص ها و دامنه قابل قبول، اختلاف بسیار اندکی وجود دارد، لذا می توان گفت مدل از برازش خوبی برخوردار است و مدل را تأیید می کند.

شکل ۲: مدل چهار عاملی مرتبه دوم برای سنجش (اندازه گیری) رابطه بین متغیرهای مشاهده شده و متغیر پنهان سرمایه اجتماعی

جدول ۵: راهنمای خواندن مدل های اندازه گیری و ساختاری در این پژوهش بر اساس نام گذاری متغیرهای مورد استفاده

اعتماد - بعد اول سرمایه اجتماعی	trust	هنجارها - بعد دوم سرمایه اجتماعی	norms	شبکه ها - بعد اول سرمایه اجتماعی	nets
اعتماد رسمی	sc1_1	احساس امنیت	sc2	مشارکت اجتماعی	sc10-1
اعتماد غیر رسمی	sc1_2	همیاری	sc3	مشارکت مدنی	sc11
		همکاری	sc4	انسجام اجتماعی	sc12
		ظرفیت پذیرش تفاوت ها	sc5		
		احساس اثر گذاری و کارایی	sc6		
		ارزش زندگی	sc7		
		وساطت اجتماعی	sc8		
		حمایت اجتماعی	sc9		

جدول ۶: شاخص های برگزیده برای ارزیابی کلیت مدل اندازه گیری رابطه بین متغیرهای مشاهده شده و متغیر پنهان سرمایه اجتماعی

پارامتر	برآورد	نسبت بحرانی	سطح معناداری	ضریب تأثیر استاندارد

استاندارد						
۰/۵۵	***	۴/۵۷	۰/۵۴۹	اعتماد اجتماعی	<---	سرمایه اجتماعی
۰/۴۲	***	۳/۸۷	۰/۴۱۷	هنجارها	<---	سرمایه اجتماعی
۰/۳۳	۰/۰۰۴	-۲/۸۶	۰/۳۳۵	شبکه های اجتماعی	<---	سرمایه اجتماعی
۰/۸۱	---		۰/۸۰۸	اعتماد رسمی	<---	اعتماد اجتماعی
۰/۶۵	***	۱۰/۵۶	۰/۶۸۲	اعتماد غیر رسمی	<---	اعتماد اجتماعی
۰/۶۵	---		۰/۶۴۹	احساس امنیت	<---	هنجارها
۰/۶۱	***	۹/۰۸	۰/۶۰۸	همیاری	<---	هنجارها
۰/۲۷	***	۴/۵۲	۰/۲۷۲	همکاری	<---	هنجارها
۰/۷۸	***	۱۰/۹۵	۰/۷۷۹	ظرفیت پذیرش تفاوت ها	<---	هنجارها
۰/۵۶	***	۹/۸۹	۰/۵۶۳	احساس اثر گذاری و کارایی	<---	هنجارها
۰/۴۱	***	۷/۲۴	۰/۴۰۷	ارزش زندگی	<---	هنجارها
۰/۲۰	***	۳/۸۸	۰/۲۰۳	وساطت اجتماعی	<---	شبکه های اجتماعی
۰/۳۵	---		۰/۳۴۹	مشارکت اجتماعی	<---	شبکه های اجتماعی
۰/۸۳	***	۶/۱۷	۰/۷۳۰	انسجام اجتماعی	<---	شبکه های اجتماعی

نتایج جدول (۶) حاکی از آن است که در این مدل عاملی، برای کل جامعه نمونه مورد بررسی، متغیرهای مشاهده شده اعتماد اجتماعی (رسمی، غیر رسمی، تعمیم یافته، قابلیت اعتماد به محیط) - احساس امنیت، همیاری، همکاری، احساس اثر گذاری و کارایی، ظرفیت پذیرش تفاوت ها، ارزش زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی و انسجام اجتماعی مورد سنجش قرار گرفته است.

در مدل عاملی تأییدی مرتبه دوم سرمایه اجتماعی از بین ۱۲ مؤلفه اصلی، مؤلفه های اعتماد اجتماعی در دو بعد فرعی اعتماد رسمی و غیر رسمی - احساس امنیت، همیاری، همکاری، احساس اثر گذاری و کارایی، ظرفیت پذیرش تفاوت ها، ارزش زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی برآزش شد، در مدل عاملی تأییدی سرمایه اجتماعی در قسمت اصلاح مدل دو مورد از مؤلفه های اصلی تحت عنوان حمایت اجتماعی و مشارکت مدنی و همچنین دو مؤلفه فرعی اعتماد اجتماعی با عنوان اعتماد تعمیم یافته و قابلیت های اعتماد به محیط به علت ضریب تأثیر پایین و نداشتن رابط معنادار با کل متغیرها حذف شد (در واقع در صورت وجود این متغیرها در مدل شاخص های برآزش کلی مدل بهبود نمی یافت). در زیر روابط بین متغیرها مورد بررسی قرار می گیرد:

در مدل اندازه گیری سرمایه اجتماعی، در بعد اعتماد اجتماعی، بالاترین همبستگی را متغیر مشاهده شده اعتماد رسمی با متغیر پنهان اعتماد اجتماعی دارد که در آن مقدار بار عاملی ۰/۸۱ گزارش شد. در واقع، نسبت بحرانی بالای این متغیر نسبت به سایر متغیرها و سطح معنادرای ۰/۰۰۱ حاکی از آن است که بخش قابل ملاحظه ای از متغیر پنهان را تبیین کرده است و در واقع ۰/۱۹ آن دارای خطای اندازه گیری بوده است. پس از آن نیز اعتماد غیر رسمی با بار عاملی ۰/۶۵ و خطای اندازه گیری، با سطح معناداری ۰/۰۰۱ به تبیین اعتماد اجتماعی پرداخت، شایان ذکر است دو متغیر آشکار دیگر اعتماد اجتماعی تحت عنوان اعتماد تعمیم یافته و قابلیت اعتماد به محیط به علت ضریب تأثیر بسیار پایین در قسمت اصلاح مدل حذف شدند. (با حذف این دو متغیر آشکار که ضریب تأثیر بسیار کم، نسبت بحرانی کمتر از ۱/۹۶ و سطح معناداری پایین بود و رابطه معناداری را ایجاد نمی کردند، شاخص های برآزش نسبت به کل مدل بهبود یافت).

در بعد دوم سرمایه اجتماعی یعنی هنجارها که به عنوان متغیر پنهان در نظر گرفته می شود، بیشترین مقدار بار عاملی به متغیر آشکار ظرفیت پذیرش تفاوت ها با ضریب ۰/۷۸ و خطای ساختاری ۰/۲۲ و همچنین بالاترین نسبت بحرانی نسبت به سایر متغیرها و سطح معناداری ۰/۰۰۱ اختصاص داشت، پس از آن بیشترین بار عاملی برای احساس امنیت به مقدار ۰/۶۵ گزارش شد. کمترین ضریب همبستگی بین متغیرهای آشکار و متغیر پنهان هنجارها مربوط به وساطت اجتماعی با ضریب ۰/۲۰ گزارش شده است. شایان ذکر است متغیر آشکار حمایت اجتماعی به علت ضریب تأثیر بسیار پایین در قسمت اصلاح مدل حذف شد. (با حذف این متغیر آشکار که ضریب تأثیر بسیار کم، نسبت بحرانی کمتر از ۱/۹۶ و سطح معناداری پایین بود و رابطه معناداری را ایجاد نمی کرد، شاخص های برآزش نسبت به کل مدل بهبود یافت).

در بعد سوم سرمایه اجتماعی تحت عنوان شبکه با دو متغیر آشکار مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی مواجه هستیم، همانگونه که در مدل مشخص شده است انسجام اجتماعی با ۰/۷۳ بار عاملی و نسبت بحرانی بالا نسبت به سایر متغیرها و سطح معناداری ۰/۰۰۱، بیشترین همبستگی را

با متغیر پنهان شبکه های اجتماعی داشت و توانست این متغیر را تبیین نماید، مشارکت اجتماعی نیز با بار عاملی ۰/۳۵ با شبکه های اجتماعی همبسته می باشد.

شایان ذکر است متغیر آشکار مشارکت مدنی به علت ضریب تأثیر بسیار پایین در قسمت اصلاح مدل حذف شد. (با حذف این متغیر آشکار که ضریب تأثیر بسیار کم، نسبت بحرانی کمتر از ۱/۹۶ و سطح معناداری پایین بود و رابطه معناداری را ایجاد نمی کرد، شاخص های برازش نسبت به کل مدل بهبود یافت).

پس از روشن شدن وضعیت متغیرهای آشکار و میزان بار عاملی آنها برای تبیین متغیرهای پنهان مرتبه اول به سراغ تبیین متغیرهای مرتبه دوم می رویم که شامل اعتماد اجتماعی، هنجارها و شبکه های اجتماعی می شود، در واقع به میزان همبستگی این سه متغیر با متغیر پنهان سوم یعنی سرمایه اجتماعی، توجه می شود.

همانگونه که در مدل گزارش شده است بیشترین ضریب همبستگی، نسبت بحرانی و ضریب تأثیر در بین متغیرهای مرتبه دوم با ضریب ۰/۵۵ به اعتماد اجتماعی اختصاص یافت، پس از آن بیشترین متغیری که به تبیین متغیر پنهان سرمایه پرداخت، هنجارها با ضریب ۰/۴۳ گزارش شد و در آخر کمترین میزان همبستگی به بعد سوم سرمایه اجتماعی یعنی شبکه های اجتماعی با ضریب ۰/۳۳ مربوط شد.

جدول ۷: توزیع طبقات محروم، نیمه برخوردار و برخوردار در ۱۴ منطقه شهرداری شهر اصفهان

درصد خالص	درصد	فراوانی	نوع طبقه
۴۵/۵	۴۵/۵	۱۸۲	محروم
۴۳/۲	۴۳/۲	۱۷۳	نیمه برخوردار
۱۱/۳	۱۱/۳	۴۵	برخوردار
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۴۰۰	جمع

بر اساس یافته های جدول (۷)، (۱۸۲ نفر) ۴۵/۵٪ شهروندان در طبقه محروم، (۱۷۳ نفر) ۴۳/۲٪ در طبقه نیمه برخوردار و (۴۵ نفر) ۱۱/۳٪ در طبقه برخوردار قرار دارند.

فرضیه ۱: سطح سرمایه اجتماعی در بین شهروندان شهر اصفهان در سه طبقه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم در زمینه اقتصادی دارای تفاوت معناداری می باشد.

جدول ۸: خلاصه نتایج تحلیل واریانس چند متغیره مانوا- مقایسه مؤلفه های سرمایه اجتماعی بر حسب نوع طبقه شهروندان

مؤلفه های سرمایه اجتماعی	ضریب F	سطح معناداری	میزان تأثیر	توان آماری
اعتماد اجتماعی	۲/۲۸۲	۰/۱۰۳	۰/۱۱۱	۰/۴۶۳
احساس امنیت	۰/۶۲۸	۰/۴۳۵	۰/۰۰۳	۰/۱۵۵
همیاری	۰/۱۸۱	۰/۸۳۴	۰/۰۰۱	۰/۰۷۸
همکاری	۶/۹۹۷	* ۰/۰۰۱	۰/۰۳۴	۰/۹۲۶
ظرفیت پذیرش تفاوتها	۲/۴۴۲	۰/۰۸۸	۰/۰۱۲	۰/۴۹۱
احساس کارایی و اثرگذاری	۲/۶۸۴	۰/۰۷۰	۰/۰۱۳	۰/۵۳۱
ارزش های زندگی	۱۰/۱۰۱	* ۰/۰۰۱	۰/۰۴۸	۰/۹۸۵
وساطت اجتماعی	۴/۷۲۴	۰/۰۰۹	۰/۰۲۳	۰/۷۸۹
مشارکت مدنی	۲/۲۶۲	۰/۱۰۵	۰/۰۱۱	۰/۴۶۰
حمایت اجتماعی	۵/۹۳۰	* ۰/۰۰۳	۰/۰۲۹	۰/۸۷۷
مشارکت اجتماعی	۱۳/۲۴۸	* ۰/۰۰۱	۰/۰۶۳	۰/۹۹۸
انسجام اجتماعی	۴/۶۵۵	* ۰/۰۱۰	۰/۰۲۳	۰/۷۸۲

بر اساس یافته های به دست آمده جدول (۸) ضریب F مشاهده شده در خصوص مؤلفه های همکاری، ارزش های زندگی، وساطت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی سطح $P \geq 0/05$ در بین طبقات برخوردار، نیمه برخوردار و محروم تفاوت معناداری بین میانگین جوامع وجود دارد و معنا دار بوده و مابقی مؤلفه ها فاقد تفاوت معناداری می باشند، بنابراین بین مؤلفه های فوق در سه طبقه برخوردار - نیمه برخوردار و محروم تفاوت معنادار وجود دارد و فرضیه اول این پژوهش را تأیید می کند.

- یافته های این پژوهش در جداول (۹) با یافته های شیبانی، علیپور و زاهدی (۱۳۸۸) مبنی بر وجود رابطه بین سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی مطابقت دارد.

- یافته های این پژوهش در جداول (۹) ملکی، حیدری و زاهدی (۱۳۸۷) مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین سطوح سرمایه اجتماعی با طبقات مختلف (برخوردار، نیمه برخوردار و محروم) مطابقت دارد.

یافته های این پژوهش در جداول (۹) با یافته های ناریان و پریجت (۱۹۹۶) مبنی بر وجود رابطه بین سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی مطابقت دارد.

جدول ۹: مقایسه زوجی اختلاف میانگین مؤلفه های (همکاری، ارزش های زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی) بر حسب

نوع طبقه شهروندان شهر اصفهان

نام مؤلفه	طبقه	اختلاف میانگین	سطح معناداری
همکاری	نیمه برخوردار ← محروم	-۰/۵۹۶	۰/۰۰۱
	برخوردار ← محروم	-۰/۶۸۱	۰/۰۱۳
ارزش های زندگی	نیمه برخوردار ← محروم	-۰/۷۰۲	۰/۰۰۱
	محروم ← برخوردار	-۰/۷۵۰	۰/۰۰۵
وساطت اجتماعی	برخوردار ← محروم	-۰/۵۵۸	۰/۰۰۲
	برخوردار ← نیمه برخوردار	-۰/۴۹۳	۰/۰۰۸
حمایت اجتماعی	برخوردار ← محروم	-۴/۱۰۴	۰/۰۰۱
	برخوردار ← نیمه برخوردار	-۳/۲۴۷	۰/۰۰۷
مشارکت اجتماعی	نیمه برخوردار ← محروم	-۰/۹۲۳	۰/۰۰۱
	برخوردار ← محروم	-۱/۵۳۸	۰/۰۰۱
انسجام اجتماعی	نیمه برخوردار ← محروم	۱/۳۵۷	۰/۰۰۴

بر اساس یافته های بدست آمده در جدول (۸)، نتایج آزمون LSD:

(مؤلفه همکاری)، اختلاف بین میانگین طبقات محروم با طبقات نیمه برخوردار و برخوردار معنادار بوده، به عبارت دیگر میزان همکاری در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است.

(مؤلفه ارزش های زندگی)، اختلاف بین میانگین طبقات محروم با طبقات نیمه برخوردار و برخوردار معنادار بوده، به عبارت دیگر میزان توجه به ارزش های زندگی در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است.

(مؤلفه وساطت اجتماعی)، اختلاف بین میانگین طبقات محروم با طبقات برخوردار معنادار بوده، به عبارت دیگر میزان وساطت اجتماعی در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است، علاوه بر آن اختلاف میانگین بین طبقات نیمه برخوردار و برخوردار نیز معنادار بوده است به این معنی که وساطت اجتماعی در طبقات نیمه برخوردار کمتر از طبقات برخوردار بوده است.

(مؤلفه حمایت اجتماعی)، اختلاف بین میانگین طبقات محروم با طبقات برخوردار معنادار بوده، به عبارت دیگر میزان حمایت اجتماعی در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است، علاوه بر آن اختلاف میانگین بین طبقات نیمه برخوردار و برخوردار نیز معنادار بوده است به این معنی که حمایت اجتماعی در طبقات نیمه برخوردار کمتر از طبقات برخوردار بوده است.

(مؤلفه مشارکت اجتماعی)، اختلاف بین میانگین طبقات محروم با طبقات برخوردار معنادار بوده، به عبارت دیگر میزان مشارکت اجتماعی در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است.

(مؤلفه انسجام اجتماعی)، اختلاف بین میانگین طبقات محروم با طبقات برخوردار معنادار بوده، به عبارت دیگر میزان انسجام اجتماعی در طبقات محروم کمتر از نیمه برخوردار و برخوردار بوده است.

یافته های این پژوهش در جداول (۱۰) با یافته های شیان، علیپور و زاده‌دی (۱۳۸۸) مبنی بر این که شاخص هایی از سرمایه اجتماعی که در جامعه مورد مطالعه، از وضعیت بهتری برخوردارند که به اصطلاح به آنها سرمایه اجتماعی سنتی می گویند و به

وجوه سنتی جامعه مربوط می شوند (مشارکت، حمایت و وساطت و ...) و شاخص هایی که با زندگی مدرن منطبق اند (سرمایه اجتماعی مدرن) از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند (اعتماد نهادی، اعتماد تعمیم یافته، انسجام مدنی و ...) مطابقت دارد.

- یافته های این پژوهش در جداول (۹) گرچه با یافته های حجتی کرمانی و شادی طلب (۱۳۸۷) مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین سطوح سرمایه اجتماعی با طبقات مختلف (برخوردار، نیمه برخوردار و محروم) مطابقت دارد اما نتایج رگرسیون چند متغیره موید رابطه معنادار متغیر «مشارکت در تصمیم گیری» از مقیاس مشارکت اجتماعی و «نزاع در میان روستاییان» از مقیاس انسجام اجتماعی با پدیده فقر است

یافته های این پژوهش در جداول (۹) با یافته های ملکی، حیدری و زاهدی (۱۳۸۷) که نشان دادند وضعیت فقر همبستگی قوی منفی با میزان سرمایه اجتماعی دارد و خانوارهای فقیر در کلیه مولفه های مربوط به سرمایه اجتماعی میانگین پایین تر از خانوارهای مرفه دارند، مطابقت دارد.

- یافته های این پژوهش در جداول (۸) و (۹) با یافته های موسوی، رفیعی، امینی رارانی (۱۳۹۱)، اشرفی (۱۳۸۹) مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین سطوح سرمایه اجتماعی با طبقات مختلف (برخوردار، نیمه برخوردار و محروم) مطابقت دارد.

بحث: به نظر می رسد سرمایه های اجتماعی به عنوان منبعی برای به دست آوردن موقعیت های اجتماعی و برخورداری از شبکه های کمابیش گسترده ای از روابط که می تواند در مواقع ضروری به نفع فرد وارد عمل شود، به عنوان یک نیاز اجتماعی لحاظ شده و کلیه اقشار جامعه را (با پایگاه اقتصادی - اجتماعی مختلف) در بر گرفته است.

رابطه مستقیم سرمایه اجتماعی با فقر، رشد جمعیت و بیکاری را چنین می توان توضیح داد که نوع غالب سرمایه اجتماعی در مناطق کم تر توسعه یافته شهر، سرمایه اجتماعی قدیم (سنتی) است که مبتنی بر روابط درون گروهی توأم با اعتماد محدود و خاص می باشد و این نوع سرمایه اجتماعی در مناطق توسعه یافته شهر دچار فرسایش شده و سرمایه اجتماعی جدید (مدرن) شکل نگرفته است و در این مناطق با نوعی توسعه نامتوازن مواجه هستیم. بنابراین توجه به انواع سرمایه اجتماعی و به خصوص نوع جدید آن در سیاست گذاری های سلامت باعث ارتقا و بهبود سلامت اجتماعی شهر خواهد شد.

میزان سرمایه اجتماعی افراد و گروه ها تحت تاثیر شرایط فقر و محرومیت قرار دارد و فقر تاثیر منفی بر سرمایه اجتماعی باقی می گذارد. افزایش میزان سرمایه اجتماعی با توجه به فرآیند باز تولید، قادر است زمینه لازم برای ارتقا سطح رفاه کنشگران فقرزده، فراهم آورد.

فرضیه ۲: ویژگی های دموگرافیک (جنسیت، سن، پایگاه اجتماعی، پایگاه اقتصادی) شهروندان شهر اصفهان بر مؤلفه های ۱۲ گانه سرمایه اجتماعی تأثیر گذار می باشد.

جدول ۱۰: ضرایب رگرسیون متغیرهای پیش بینی کننده مؤلفه های سرمایه اجتماعی

همکاری		ارزش های زندگی		وساطت اجتماعی		حمایت اجتماعی		انسجام اجتماعی	
Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B
۰/۰۲۳	-۰/۱۲۰	۰/۰۱۸	---	---	---	---	---	---	---
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
---	---	۰/۰۰۶	۰/۱۴۵	۰/۰۰۲	۰/۱۶۰	۰/۰۳۳	۰/۱۱۳	۰/۱۶۰	۰/۰۰۲

براساس یافته های جدول (۱۰)، بهترین پیش بینی کننده های سرمایه های اجتماعی در شهر اصفهان پایگاه اجتماعی و پایگاه اقتصادی خانواده می باشد، بر اساس ضریب بتا، پایگاه اجتماعی پیش بینی کننده مؤلفه های همکاری و ارزش های زندگی می باشد و نشان دهنده رابطه معکوس، در صورتی که پایگاه اقتصادی با مؤلفه های ارزش های زندگی، وساطت اجتماعی، حمایت اجتماعی و انسجام اجتماعی سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم دارد.

به علاوه متغیر های سن و جنسیت پیش بینی کننده نمی باشد و این قسمتی از فرضیه ۲ (پایگاه اجتماعی و پایگاه اقتصادی) را تأیید می کند.

یافته های این پژوهش در جدول (۱۰) با یافته های اشرفی (۱۳۸۹) و ناریان و پریجت (۱۹۹۶) مبنی بر وجود رابطه معنادار بین سطوح سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی مطابقت دارد.

یافته های این پژوهش در جدول (۱۰) با یافته های اشرفی (۱۳۸۹) مبنی بر وجود رابطه معنادار بین سطوح سرمایه اجتماعی با سن مطابقت ندارد.

یافته های این پژوهش در جدول (۱۰) با یافته های اشرفی (۱۳۸۹) مبنی بر وجود رابطه معنادار بین سطوح سرمایه اجتماعی با جنسیت مطابقت ندارد.

بنابراین می توان نتیجه گرفت که عوامل مختلف دموگرافیک بر عناصر سرمایه اجتماعی، تأثیرات مختلفی را به صورت مثبت یا منفی در مؤلفه های مختلف سرمایه اجتماعی از خود بروز دادند

بحث: به نظر می رسد سرمایه های اجتماعی به عنوان منبعی برای به دست آوردن موقعیت های اجتماعی و برخورداری از شبکه های کمابیش گسترده ای از روابط که می تواند در مواقع ضروری به نفع فرد وارد عمل شود، به عنوان یک نیاز اجتماعی لحاظ شده و کلیه اقشار جامعه را (پایگاه اقتصادی - اجتماعی و گروه های سنی) در بر گرفته است.

عدم ارتباط معنادار سرمایه اجتماعی با توجه به جنسیت فرد از آنجا ناشی می شود که مردانو زنان در برقراری ارتباطات اجتماعی و شبکه های کمابیش گسترده ای از دوستان و آشنایان به صورت یکسان عمل می کنند، به علاوه زمینه های حضور اجتماعی و آزادی عمل مردان و زنان جهت پیوستن به شبکه های اجتماعی نیز از عوامل مهم عدم ارتباط معنادار بین سرمایه های اجتماعی و جنسیت می باشد.

در نهایت نمی توان از اثر تجمعی عوامل چندگانه بر عناصر مفهومی سرمایه اجتماعی غافل شد، پس انتظار می رود به دنبال بهبود عوامل مؤثر قابل تعدیل نظیر وضعیت اقتصادی، تحصیلات و بهبود بهداشت روان، نقش سایر عوامل نظیر نسل و جنسیت را در جهت اثرگذاری مثبت روی این سرمایه عظیم تحت الشاع قرار داد.

فرضیه ۳: سطح سرمایه اجتماعی در بین بلوک های انتخابی ۱۴ منطقه شهرداری شهر اصفهان دارای تفاوت معناداری می باشد.

جدول ۱۱: توزیع مناطق ۱۴ گانه شهرداری اصفهان بر حسب میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی

مناطق شهرداری شهر اصفهان	رتبه بندی مناطق باتوجه به میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی	انحراف معیار	میانگین	نمونه	منطقه
۱	۶	۲۳/۴۶	۲۲۳/۵۸	۳۸	منطقه ۱
۲	۳	۳۴/۸۰	۲۲۵/۱۸	۳۲	منطقه ۲
۳	۱	۱۷/۷۲	۲۴۱/۲۲	۱۸	منطقه ۳
۴	۱۳	۳۶/۶۲	۲۰۳/۶۲	۱۶	منطقه ۴
۵	۵	۳۵/۱۱	۲۲۴/۰۰	۱۸	منطقه ۵
۶	۱۱	۲۴/۸۰	۲۰۶/۵۰	۵۸	منطقه ۶
۷	۲	۲۷/۶۷	۲۲۶/۷۱	۵۸	منطقه ۷
۸	۹	۳۴/۳۷	۲۱۱/۶۳	۲۸	منطقه ۸
۹	۸	۱۶/۴۷	۲۱۲/۴۷	۱۶	منطقه ۹
۱۰	۱۴	۲۳/۹۱	۲۰۱/۳۸	۲۶	منطقه ۱۰
۱۱	۴	۲۴/۲۴	۲۲۴/۴۰	۵۰	منطقه ۱۱
۱۲	۱۲	۲۰/۱۴	۲۰۶/۳۱۱	۱۴	منطقه ۱۲
۱۳	۷	۲۷/۵۵	۲۱۵/۰۰	۲۰	منطقه ۱۳
۱۴	۱۰	۳۰/۶۳	۲۰۹/۶۸	۸	منطقه ۱۴
		۲۸/۷۸	۲۱۷/۷۷	۴۰۰	جمع

بر اساس نتایج به دست آمده در جدول شماره (۱۱) می توان گفت تفاوت معناداری بین میانگین مناطق ۱۴ گانه وجود دارد. بر اساس یافته های جدول بلوک انتخاب شده در منطقه ۶ نسبت به سایر بلوک ها در مناطق دیگر از بیشترین سطح سرمایه اجتماعی و برعکس در منطقه ۱۰ از کمترین سطح سرمایه اجتماعی برخوردار بوده است و مناطق ۲ و ۹ نسبت به سایر مناطق از سطح متوسطی

از سرمایه اجتماعی برخوردار هستند، علاوه بر آنکه نوسان در میانگین مناطق حاکی از متفاوت بودن سطح سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف می باشد و این فرضیه ۳ این پژوهش را تأیید می کند.

یافته های این پژوهش با یافته های اشرفی (۱۳۸۹) مبنی بر تفاوت سطوح سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف شهر مطابقت دارد.

نتیجه گیری

هر چند نمی توان توسعه اجتماعی را به لحاظ مفهومی به سرمایه اجتماعی تقلیل معنایی داد، اما بدون تردید می توان قضاوت کرد که سرمایه اجتماعی بخش مهمی از فضای مفهوم توسعه اجتماعی را پوشش می دهد، انجام مطالعات تجربی در حوزه موضوعی سرمایه اجتماعی بر مبنای رهیافت های نظری می تواند داده های علمی را تدراک ببیند که در عمل و اجرا مورد بهره برداری برنامه ریزان اجتماعی و فرهنگی قرار گیرد.

در پژوهش انجام شده، تلاش محققان بر آن بوده است تا با مبنا قرار دادن رویکرد پاتنام به مقوله ی سرمایه اجتماعی در جهت سنجش آن در عمل، ابزار مورد استفاده به نحوی انتخاب گردد که به لحاظ علمی از اعتبار و قابلیت اعتماد در سطح مطلوبی برخوردار بوده و بنابراین بتوان به نتایج حاصله با اطمینان رجوع نمود.

نتایج به دست آمده حاکی از ضعف و قوت هایی در ابعاد اصلی و فرعی تعریف شده برای سرمایه اجتماعی در جامعه آماری مورد بررسی است.

از یک طرف بر اساس یافته های جدول (۶) در مدل کلی پژوهش بدون ارتباط سنجی با طبقات مختلف، اعتماد رسمی با بار عاملی ۰/۸۱ و اعتماد غیر رسمی با بار عاملی ۰/۶۵، متغیر پنهان اعتماد اجتماعی را تبیین کرد و دو متغیر اعتماد تعمیم یافته، قابلیت اعتماد به محیط به دلیل ضریب تأثیر بسیار پایین از مدل حذف شدند. در بعد دوم سرمایه اجتماعی یعنی هنجارها، بیشترین بار عاملی برای مؤلفه های ظرفیت پذیرش تفاوت ها با بار عاملی ۰/۷۸ و پس از آن احساس امنیت با بار عاملی ۰/۶۵ و کمترین بار عاملی به وساطت اجتماعی با ضریب ۰/۲۰، گزارش شد، شایان ذکر است متغیر حمایت اجتماعی به علت ضریب تأثیر بسیار پایین در قسمت اصلاح مدل حذف شد. در بعد سوم سرمایه اجتماعی تحت عنوان شبکه، انسجام اجتماعی با ۰/۷۳ بار عاملی و مشارکت اجتماعی نیز با بار عاملی ۰/۳۵ توانسته است این متغیر را تبیین نماید. شایان ذکر است متغیر مشارکت مدنی به علت ضریب تأثیر بسیار پایین در قسمت اصلاح مدل حذف شد.

همانگونه که در مدل گزارش شده است بیشترین ضریب همبستگی با ضریب ۰/۵۵ به اعتماد اجتماعی اختصاص یافت، پس از آن بیشترین تغییری که به تبیین متغیر پنهان سرمایه اجتماعی پرداخت، هنجارها با ضریب ۰/۴۳ بود و در آخر کمترین میزان همبستگی به بعد سوم سرمایه اجتماعی یعنی شبکه های اجتماعی با ضریب ۰/۳۳ مربوط شد.

از طرفی دیگر بر اساس یافته های جداول (۸) و (۹) و (۱۱)، شاهد تفاوت معنادار بین مؤلفه های (همکاری، ارزش های زندگی، وساطت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی) با طبقات مختلف (طبقات برخوردار، نیمه برخوردار و محروم) و نوسان سطوح سرمایه اجتماعی در مناطق مختلف شهر اصفهان هستیم.

بر اساس دیدگاه پاتنام، اشکال مختلف سرمایه در صورتی که به خدمت کل جامعه در آیند می توانند در کل نتایج مثبتی را برای جامعه به بار آورند، لیکن در صورتی که هر کدام از اشکال مختلف سرمایه در خدمت طبقات و اهداف گروهی خاص قرار بگیرد و به منافع کل جامعه پیوند نخورد می تواند پیامدهای منفی ای برای جامعه به بار آورد.

از منظر پاتنام، سرمایه اجتماعی، خصوصاً سرمایه اجتماعی شکل جمعی آن - هنجارهای همیاری و اعتماد، می تواند افراد جامعه را در حل مشکل کنش جمعی یاری برساند و در آن صورت همه افراد جامعه از برکات آن برخوردار می گردند.

پاتنام با تفکیک افقی یا « مساوات طلب » از شبکه های عمومی یا « انحصار طلب »، نوع دوم را فاقد توان برقراری اعتماد و هنجارهای همیاری معرفی می نماید. از نظر او شبکه های افقی در قالب مشارکت های مدنی (انجمن ها، باشگاه ها و احزاب ...)

به دلیل ارائه چهارچوب فرهنگی برای همکاری مولد هنجارهای اعتماد و همیاری هستند. متناسب با نتایج بدست آمده در این تحقیق شاهد شبکه های عمومی یا انحصار طلب هستیم.

در حقیقت روابط اجتماعی تصادفی و موقتی نمی تواند به عنوان ابزار تأمین منافع مشترک مورد استفاده قرار گیرد، بلکه هنگامی که به صورت شبکه ایی بادوام در می آید و به قول بوردیو نهادینه می شود و افراد در قالب آنها بازی مکرر خود یعنی مراودات روزمره و همکاری و همیاری را تمرین و تجربه می کنند می توانند به صورت منبعی در اختیار کنشگران قرار گیرند و به صورت سرمایه مورد استفاده واقع شوند. از سویی دیگر، در صورتی روابط اجتماعی به صورت منبع بالقوه برای تحقق اهداف جمعی در می آید که در فضایی اعتماد آمیز و مبتنی بر هنجارهای دعوت کننده به مشارکت و کمک و مساعدت به دیگران بنا شده باشند. پاتنام در کنار عواملی نظیر تکنولوژی و نقش رهبران سیاسی و اخلاقی، نقش دولت را مورد تأکید قرار داده و نقش دولت ها را از طریق نهادهای حکومتی و سیاست های معین در شکل گیری و افزایش سرمایه اجتماعی مؤثر میدانند.

لذا توجه به ضمانت های اجرایی (بخش رسمی ضمانت های اجرایی و نه بخش غیر رسمی و هنجاری نانوخته) که صورتی قانونی به خود می گیرد، باید به عنوان یکی از بسترهای مورد نیاز موجود در جامعه برای شکل گیری و تقویت سرمایه اجتماعی مد نظر قرار گیرد؛ چرا که قوانین رسمی به تعبیر کلمن، در ساختار روابط اجتماعی نهفته نیستند بلکه از بیرون بر آنها اعمال قدرت می کنند. و در نهایت منابعی که سرمایه اجتماعی در آنها خلق می شود عبارتند از: خانواده، مدارس و دیگر نهادهای آموزشی، اصناف و مشاغل، نهادهای مدنی و اجتماعات محلی؛ منابع فوق همگی بر ایجاد سرمایه اجتماعی از اهمیت بسزایی برخوردارند اما آنچه به نظر می رسد از دیگر منابع از تأثیر بالاتری برخوردار است، نهادهای مدنی می باشد.

لذا با نتایج فوق و رویکر پاتنام بهتر است به نکات ذیل توجه شود:

-مدیریت شهری با سازو کارهای دقیقی بتواند گسست بین خواست های به حق مردم و خدمات شهری را کاهش دهد. هرچه مدیران و مسئولان از انجام مسئولیت های خود در قبال مردم و تأمین نیامندیهای آنان ناتوان تر باشد، ائتلاف سرمایه اجتماعی بیشتر خواهد بود.

-نفوذ فساد در انواع مختلف اداری، اقتصادی، فرهنگی و در درون ساخت رسمی قدرت می تواند به زوال سرمایه اجتماعی منجر شود. بنابراین، مقابله قاطع و جدی با فساد در بدنه قدرت، ضامن صیانت از سرمایه اجتماعی و افزایش آن خواهد بود.

-بروز تنش در درون ساختار رسمی قدرت و تقابل نیروهای اصلی تصمیم ساز، درهرسطح و اندازه ای که باشد، به افت سرمایه اجتماعی منتهی می شود. بنابراین، ایجاد وحدت در درون ساخت رسمی قدرت و تقویت آن با توجه به فرهنگ و تنوع خرده فرهنگ ها در سطوح خرد و کلان می تواند راهگشای خوبی باشد.

-افزایش میزان سرمایه اجتماعی به تقویت نهادهای مدنی و انجمن های داوطلبانه وابسته است. انجمن های مدنی نوعی احساس هويت، احساس اثربخشی و کارایی را به فرد می دهد که خود زمینه ساز شکل گیری سرمایه اجتماعی است؛ لذا سازمان های دست اندر کار مانند سازمان رفاهی تفریحی شهرداری از طریق فرهنگسراها، خانه های فرهنگ و ... می تواند متولی این نهاد ها باشد و شهروندان را جذب نماید.

-با توجه به جایگاه مشارکت و آگاهی های عمومی و پایین بودن آن در جامعه، ضرورت دارد متصدیان این حوزه نسبت به ارتقای آن به خصوص از طریق آموزش های شهروندی، اقدام عاجل نمایند.

-تلاش برای افزایش هويت ملی به منظور کاهش بی اعتمادی از طریق کلاس های آموزشی و همچنین بالا بردن سطح کیفی منابع مطالعاتی و برنامه ریزی های آموزشی مناسب

-احترام و واگذاری مسئولیت اجتماعی در امور شهر به شهروندان از هر قشر، طبقه و جایگاهی که هستند و تلاش برای آگاه کردنشان

-ایجاد فضای امن در تمامی ابعاد روحی - اجتماعی - فرهنگی - اقتصادی - سیاسی در جهت جذب اعتماد و مشارکت و همیاری شهروندان برای برقراری ارتباطاتی عمیق، مؤثر و پایدار با جامعه

در پایان به منظور گشایش راهی برای پژوهش های آتی مرتبط با نتایج مطالعه حاضر و براساس نتایج حاصله پیشنهاد می شود که مناطقی نظیر مناطق ۶ و ۳ که در سطح بندی انجام شده دارای بالاترین سرمایه اجتماعی و در مرتبه اول و دوم قرار گرفته اند، به شیوه های کیفی مورد مطالعه قرار گرفته تا احتمالاً به این وسیله بتوان الگویی برای سایر مناطق، بویژه مناطقی که در مراتب پایین تر سطح بندی قرار گرفته اند، ارائه داد.

همچنین با توجه به این که رتبه بندی نهایی عامل سرمایه اجتماعی در ۱۴ منطقه مورد مطالعه نشان می دهد که دو منطقه ۱۰ و ۷ در پایین ترین سطح قرار گرفته اند، لذا مطالعه موردی و عمیق تر، وضعیت این دو منطقه را برای تصمیم گیری های اجرایی دقیق تر فراهم خواهد کرد.

پی نوشت ها

1. Wallis	7. Lowndes & Wilson
2. Bullen & Onyx	8. Balanced reciprocity
3. Halpren	9. Generalized reciprocity
4. Australian bureau of statistics	10. Reliability
5. Public face	11. Coranbach Alpha Coefficient
6. Private Face	

منابع

۱. اسماعیلی ر. (۱۳۸۵). "بررسی شاخص های توسعه اجتماعی و سطح بندی آن در شهرستان های استان اصفهان". پایان نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان.
۲. اشرفی ا. (۱۳۸۹). "اندازه گیری سرمایه اجتماعی و عوامل تعیین کننده آن در شهر تهران". مجموعه مقالات اولین همایش ملی سلامت شهری ایران، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۴-۵ اردیبهشت ماه ۱۳۸۹
۳. الوانی م و علیرضا شیروانی (۱۳۸۵). **سرمایه اجتماعی (مفاهیم، نظریه ها و کاربردها)**، اصفهان، انتشارات: مانی.
۴. پیران پ. (۱۳۸۲). سیاست اجتماعی، توسعه اجتماعی و ضرورت آن در ایران (نقد و بررسی سند کپنهاک)، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، ۱۳ و ویژه نامه سیاست اجتماعی، شماره ۱۰، دانشگاه علوم بهزیستی: تهران.
۵. تاجبخش ک. (۱۳۸۴). **مصاحبه کبان تاجبخش با پروفسور پاتنام**. ترجمه اخاکباز، تهران: شیرازه.
۶. حجتی کرمانی ف، شادی طلب ژ. (۱۳۸۷). فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۳۵-۵۶.
۷. رحمانی م و اسماعیل کاوسی (۱۳۸۷). **اندازه گیری و مقایسه سرمایه اجتماعی در بخش های دولتی و خصوصی**، تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی - دفتر گسترش تولید علم، چاپ اول
۸. شیانی م، زاهدی م ج و علیپور پ. (۱۳۸۸). رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال نهم، شماره ۳۲، صص ۱۰۵-۱۲۵.
۹. فائق س. (۱۳۸۹). "سرمایه های اجتماعی، مسکن های التیام بخش شهر ناسالم". مجموعه مقالات اولین همایش ملی سلامت شهری ایران، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۴-۵ اردیبهشت ماه ۱۳۸۹
۱۰. فائق س، اسماعیلی ر. (۱۳۸۸). "نقش سرمایه های اجتماعی شهروندان در ایجاد، حفظ و بهبود شهر سالم". مجموعه چکیده مقالات اولین جشنواره پژوهشی اصفهان، فرهنگ، شهر سالم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، آذر ماه ۱۳۸۸.
۱۱. فوکویاما ف. (۱۳۷۹). **پایان نظم (بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن)**، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: نشر جامعه ایرانیان، چاپ اول
۱۲. قاسمی و. (۱۳۸۹). **معدل سازی ساختاری در پژوهش های اجتماعی**، تهران: جامعه شناسان.

۱۳. قاسمی و ، صمیم ر.(۱۳۸۷). مطالعه ای پیرامون رابطه قشر بندی اجتماعی و مصرف فرهنگی با استفاده از داده هایی در زمینه مصرف موسیقایی در شهر تهران، **فصلنامه علمی پژوهشی جامعه شناسی ایران**، دوره نهم ، شماره ۱ و ۲
۱۴. قاسمی و، اسماعیلی ر و ربیعی ک.(۱۳۸۵). سطح بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان های استان اصفهان، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۲۲۵-۲۴۸.
۱۵. کاظمی م.(۱۳۸۷). "بررسی عوامل خانوادگی مؤثر بر سرمایه اجتماعی"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی گرایش جامعه شناسی دانشگاه اصفهان .
۱۶. کلاتری خ.(۱۳۷۹). مفهوم و معیارهای توسعه اجتماعی. **مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی**، شماره ۱۳۲-۱۳۱.
۱۷. مریسی ف.(۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی در عمل: مورد انجمن روستایی ایت ایکنل(نقدی در همبستگی در کشور مراکش) ، مقاله آمده در سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، به کوشش کیان تاج بخش. ترجمه ی افشین خاکباز و حسن پویان، تهران، نشر شیرازه.
۱۸. ملک، ح.(۱۳۸۱). **جامعه شناسی قشرها و نابرابریهای اجتماعی**، تهران: دانشگاه پیام نور.
۱۹. ملکی ا، زاهدی م ج و حیدری ا.(۱۳۸۷). فقر و سرمایه اجتماعی ، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی** ، سال هفتم، شماره ۲۸ ، صص ۷۹-۱۰۶.
۲۰. موسوی ط، امینی رارانی م و رفیعی ح.(۱۳۹۱). رابطه سرمایه اجتماعی با سلامت اجتماعی در ایران ، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال یازدهم، شماره ۴۲ ، صص ۲۲۸-۲۰۳.

21. Australian bureau of statistics.(2003). **ABS drft social capital indicators for discussion at workshop**.
22. Australian bureau of statistics.(2003A). **ABS Social Framework Diagrams**.
23. Baker We.(1990). **Market Networks and Corporate Behavior**, Am. J social, 96.
24. Bullen P and jenny onyx.(1998). **Measuring Social Capital in Five Communities in NSW, neighbourhood and community centers**.
25. Bullen P and jenny onyx (1990). **Social Capital in Family Support Service and Neighbourhood and Community Centers in NSW**.An AnalysisCACOM, Sydney University of Technology.
26. Bourdieu P. (1986). **The Form of Capital**, in J. C Richardson (ed), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, Greenwood Press,New York. pp 241-258
27. Burt R . (1992). **Structural Holes, The Social Structure of Competition**, Cambridge, MA, Harvard University Press.
28. Fukuyama F. (2000). **Social Capital , Civil Society and Development**, IMF Working Paper Wp /00/74, April.
29. Grootaert, christiaan, DeepaNarayan, VeronicaNyhanJones and Michael woolcock.(2005).**Measuring Social Capital an Integrated Questionnaire** , world bank working paper no.18
30. Halpren D. (2005). **Social Capital**, polity press.
31. Krishna, anirudh and Elizabeth shrader.(2000).**Cross-Cultural Measure of Social capital :a tool and results from India and Panama** , Washington DC: world bank social capital initiative paper no.21.
32. Lowndes V ,Wilson D. (2001). **Social Capital and Local Government: Exploring the Intuitional Design Variable** ,political studies, No 49 ,pp:629-647.
33. OECD. (2004). **The Well – Being of Nations: The Role of Human and Social Capital**,OCED.
34. Putnam RD. (1995). **Bowling Alone: America's Declining Social Capital**, journal of democracy, Vol.6.
35. Putnam RD. (2000). **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community** ,simon and Schuster, New York.
36. Putnam ,R.D and Goos (2002)"**Bowling Together: American respect**,13,3,accessed on 1 September 2002 at <http://www.prospect.org/print/v13/3/putnam-r.html>
37. Rose R. (1998).**Getting Things Does in an Ant-Modern Society: Social Capital Networks in Russia**, Washington DC,World Bank Social Capital Initiative paper, NO.6. November.
38. Schiff M . (1992). **Social Capital, Labor Mobility and Welfare**, Ration.Soc.4.
39. Wallis J. (2004). "**Social Economic and Social Capital**".Journal of Social Economics . 3:239-258